

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Григорук

МЕЛЬНИЧУК Наталія Юріївна

УДК 336.14:65.01

**БЮДЖЕТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Чернігів – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Чернігівському національному технологічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Бондарук Таїсія Григорівна,
Національна академія статистики, обліку та аудиту
Державної служби статистики України,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та
страхування.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Кириленко Ольга Павлівна,
Тернопільський національний економічний
університет Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри фінансів ім. С.І. Юрія;

доктор економічних наук, професор
Мельник Віктор Миколайович,
ДВНЗ „Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри фінансів;

доктор економічних наук, професор
Селівєрстова Людмила Сергіївна,
Київський національний торговельно-економічний
університет Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри фінансів.

Захист відбудеться «16» листопада 2018 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 79.051.04 у Чернігівському національному технологічному університеті за адресою: 14033, м. Чернігів, вул. Стрілецька, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Чернігівського національного технологічного університету за адресою: 14033, м. Чернігів, вул. Стрілецька, 1.

Автореферат розісланий «12» жовтня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

В. В. Виговська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Основні стратегічні цілі та пріоритети національного розвитку передбачають реформування системи управління державними фінансами, однією з вихідних підвалин якої є бюджетний менеджмент. В Україні в останні роки відбуваються глибокі структурні реформи з метою підвищення прозорості та ефективності бюджетного менеджменту в системі державного регулювання. Його розвиток визначено одним з найважливіших напрямів бюджетної політики. Але він не супроводжується відповідним зниженням бюджетного дефіциту; підвищенням рівня ефективності бюджетного планування і бюджетного контролю; зниженням видатків з обслуговування державного боргу; підвищенням прозорості бюджетного процесу. Серйозними перешкодами є також нестабільність законодавства, неузгодженість і суперечливість його окремих положень. З огляду на це, виняткової актуальності набувають теоретичні та практичні проблеми розвитку бюджетного менеджменту в системі державного регулювання.

Окремі аспекти теоретико-методологічного обґрунтування розвитку бюджетного менеджменту розглядаються у працях таких зарубіжних фахівців – Ш. Бланкарта, Д. Б'юкенена, А. Вагнера, Р. Джаганнатана, Дж. М. Кейнса, Ф. Кене, А. Маршалла, Д. Мілля, В. Парето, В. Петті, Д. Рікардо, Дж. А. Стронга, А. Френкла та інших. Вагомий вклад у сучасну теорію і практику розвитку бюджетного менеджменту зробили вітчизняні науковці Т. Бондарук, О. Василик, М. Забаштанський, В. Дем'янишина, О. Кириленко, І. Луніна, А. Лучка, В. Мельник, С. Михайленко, В. Опарін, Ю. Пасічник, Л. Сафонова, Л. Селіверстова, Н. Ткаченко, В. Федосов, І. Чуркіна, В. Шевчук та інші. В наукових працях таких дослідників, як В. Виговська, В. Геєць, О. Гонта, А. Загородній, С. Захарін, Ж. Дерій, В. Кравченко, І. Лютий, В. Маргасова, Ц. Огонь, С. Онишко, К. Павлюк, Н. Приходько, Г. П'ятаченко, О. Романенко, В. Савченко, І. Чугунов, Л. Шаблиста, К. Швабій і багато інших, розкрито питання державного регулювання економіки та його впливу на соціально-економічний розвиток держави.

Незважаючи на підвищену увагу до бюджетного менеджменту, у фінансовій науці відсутній концептуальний підхід до розуміння змісту, складових, інструментів, механізму бюджетного менеджменту в системі державного регулювання економікою та його місця у розробці стратегічних засад бюджетної політики. Недостатньо дослідженою є методологічна складова бюджетного менеджменту. Відсутність офіційно затвердженої методики бюджетного прогнозування залишає відкритим питання результативного прогнозування та планування доходів і видатків бюджету. Набирає важливості розвиток бюджетного менеджменту на основі проактивного підходу. Потребують розробки та реалізації концептуальні засади використання інтегрованих інформаційних технологій в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Складність і неоднозначність проблем

забезпечення ефективності бюджетного контролю зумовлюють потребу в розробці перспективних напрямів його вдосконалення в Україні.

Актуальність вирішення питань ефективності та результативності бюджетного менеджменту, які виникають в Україні у ході його організації, важливість дослідження теоретико-методологічних засад бюджетного менеджменту, недостатній рівень розробленості зазначених проблем зумовили вибір теми дослідження, його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась у рамках науково-дослідних робіт Національної академії статистики, обліку та аудиту: за темою «Фінансова система в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України» (номер державної реєстрації 0111U001539), у рамках якої автором розроблено алгоритм методики бюджетного прогнозування; за темою «Бюджетний менеджмент в умовах децентралізації» (номер державної реєстрації 0616U001351), де особистий вклад автора полягає у розробленні проактивного механізму бюджетного менеджменту в системі державного регулювання; Чернігівського національного технологічного університету за темами: „Теоретико-прикладні аспекти фінансового забезпечення розвитку національного господарства” (номер державної реєстрації 0113U002742), в межах якої дисертантом обґрунтовано концептуальну семантичну модель бюджетного менеджменту та доведено вплив і взаємозалежність державного регулювання та бюджетного менеджменту в умовах нестабільності; „Фінансово-економічна стратегія сталого розвитку економіки України” (номер державної реєстрації 0109U002271), де автором оцінено вплив окремих макроекономічних факторів на бюджетні показники; «Розвиток економіки в умовах глобалізаційних викликів: національний та регіональний виміри» (номер державної реєстрації 0111U002353), у рамках якої автором визначено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності бюджетного контролю в Україні.

Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад бюджетного менеджменту та розробка на цій основі науково-методичних і практичних рекомендацій щодо забезпечення його результативності для підвищення ефективності державного регулювання економіки країни.

Важливість досягнення мети роботи зумовила необхідність постановки й вирішення таких основних завдань:

- узагальнити сутнісно-теоретичні підходи до розуміння змісту бюджетного менеджменту та з'ясувати його роль в системі державного регулювання;
- обґрунтувати вплив і взаємозалежність державного регулювання та бюджетного менеджменту в умовах нестабільності;
- розкрити діалектичну сутність бюджетного планування як основи бюджетного менеджменту;

- з'ясувати вихідні методологічні положення і принципи формування теорії бюджетного менеджменту;
- розробити методичний інструментарій бюджетного прогнозування як складову методології бюджетного менеджменту;
- узагальнити і розвинути наукові засади організації та функціонування бюджетного контролю;
- здійснити системний аналіз формування і розподілу доходів бюджету держави;
- проаналізувати особливості управління розподілом і використанням бюджетних коштів;
- узагальнити та обґрунтувати науково-методичні положення щодо оцінки ефективності бюджетного менеджменту;
- здійснити структурно-динамічне оцінювання бюджетного менеджменту при складанні, розгляді та затвердженні державного бюджету, його плануванні та використанні;
- оцінити вплив окремих макроекономічних факторів на бюджетні показники;
- запропонувати науково-методичні підходи до підвищення ефективності бюджетного контролю;
- розробити проактивний механізм забезпечення результативності бюджетного менеджменту;
- довести вагомість створення в Україні інтегрованої інформаційної системи е-бюджет та запропонувати послідовність дій з її практичної реалізації.

Об'єктом дослідження є процеси реалізації бюджетного менеджменту.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій бюджетного менеджменту в системі державного регулювання економіки України.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. При формуванні понятійно-категоріального апарату використовувалися методи аналізу та синтезу, узагальнення і наукової абстракції.

Застосування історико-логічного методу, індукції та дедукції дозволило дослідити концептуальний підхід до розуміння значення бюджетного менеджменту в системі державного регулювання (пп. 1.1.). Аналіз впливу державного регулювання на бюджетний менеджмент в умовах нестабільності здійснювався із використанням діалектичного і системно-структурного методів (пп. 1.2.). Бюджетне планування як елемент бюджетного менеджменту в системі державного регулювання досліджувалося шляхом застосування морфологічного аналізу (пп. 1.3.). При розробці методологічної складової бюджетного менеджменту в Україні використовувались евристичні методи, а також методи логічного узагальнення та екстраполяції (пп. 2.1.–2.3.). При розгляді сучасного стану бюджетного менеджменту в системі державного регулювання застосовано розрахунково-аналітичні методи дослідження, вимірювання, аналізу і порівняння (пп. 3.1.–3.2.). Визначення головних

проблем, які виникають внаслідок неефективного державного управління бюджетними коштами, здійснювалося на основі системно-функціонального методу (пп. 3.3.). Для оцінювання ступеня забезпечення результативності бюджетного менеджменту в Україні використано такі методи: графічний, індексний, функціональний, ієрархії, ситуаційного аналізу, статистичного аналізу (пп. 4.1.–4.3.). При розробці концептуальних засад бюджетного менеджменту в системі державного регулювання застосовано методи абстрагування, узагальнення, індукції, дедукції, аналізу, синтезу, історичної аналогії, логіки (пп. 5.1.–5.3.).

Статистичну та фактологічну основу наукового дослідження становлять: Конституція України, Бюджетний кодекс України, закони та інші нормативно-правові акти України, дані Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Рахункової палати України, Державної казначейської служби України, Державної аудиторської служби України, матеріали Державної служби статистики України, праці провідних зарубіжних та вітчизняних вчених і практиків, ресурси мережі Інтернет.

Наукову новизну одержаних результатів становить вирішення на концептуальному та методичному рівнях важливої наукової проблеми – розробки теоретико-методологічних і практичних засад бюджетного менеджменту в Україні. Найбільш вагомими результатами, що характеризують наукову новизну дослідження полягають у тому, що

уперше:

– запропоновано концептуальний підхід *«Entity-Relationship-Result Management»*, на базі якого розроблено, відповідно, концептуальну семантичну модель розуміння бюджетного менеджменту в системі державного регулювання, яка включає нормативно-правове забезпечення, функції, принципи і комплекс ефективного інструментарію (методи, прийоми, процедури), що сприятиме підвищенню ролі бюджетного менеджменту при розробленні стратегічних засад бюджетної політики і забезпеченні виконання функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

– сформовано методологічну конфігурацію реалізації бюджетного менеджменту, яка ґрунтується на когнітивному пізнанні завдань, принципів, форм, методів, алгоритмі, який базується на запропонованих стадіях планування, виконання, оцінювання і коригування з метою отримання нового наукового знання про систему управління бюджетними коштами. Це дозволяє покращити методичний та інструментальний апарати бюджетного менеджменту з позицій його державного регулювання;

– доведено необхідність запровадження та розроблено проактивний підхід до розвитку бюджетного менеджменту, який включає проактивні обґрунтування головних теоретичних положень, розширення змістового наповнення категоріального апарату, конкретизацію управлінського інструментарію, розробку механізму, характеристику етапів бюджетного процесу та управлінських відносин. Запропонований підхід дозволив

запропонувати пропозиції щодо застосування інтегрованих інформаційних технологій у бюджетному процесі;

– запропоновано концептуальну основу створення й розвитку в Україні інтегрованої інформаційної системи е-бюджет, яка є гармонійним поєднанням бюджетного менеджменту, потреб суспільства та інформаційних технологій для забезпечення взаємодії органів державної влади між собою, з органами місцевого самоврядування та населенням. Її реалізація дозволяє вдосконалити бюджетний процес і забезпечити результативність управління бюджетними коштами;

удосконалено:

– методичний інструментарій бюджетного прогнозування на основі метрологічного підходу, який на відміну від існуючих, поглиблює його сутнісні характеристики відображає складові та алгоритм, що базується на запропонованих трьох групах показників (оцінка ефективності бюджетного менеджменту на першому етапі бюджетного процесу; визначення результативності бюджетного менеджменту при плануванні та використанні бюджетних коштів; оцінювання впливу макроекономічних показників на результативність бюджетного менеджменту). Його застосування сприятиме підвищенню ефективності бюджетного прогнозування і визначатиме методологічну основу процесу управління надходженням і використанням бюджетних коштів на майбутній період;

– науково-методичний підхід до оцінки ефективності бюджетного менеджменту, особливістю якого є, запровадження розрахунку відповідного показника ефективності з виокремленням прямих (прозорість у бюджетній сфері, участь громадян у бюджетному процесі, бюджетний нагляд) та опосередкованих (політична стабільність, ефективність влади, верховенство закону, контроль за корупцією) факторів і рівнів (високого, порівняно високого, середнього, низького і критичного) ефективності, що дає можливість оцінити ефективність бюджетного менеджменту в Україні порівняно з іншими державами;

– науковий підхід до підвищення ефективності бюджетного контролю, який на відміну від існуючих, передбачає виокремлення його стадій (початкова, планова, організаційна, завершальна) згідно з етапами бюджетного процесу, які беруть до уваги можливість застосування різних видів бюджетного контролю, що стало основою для розробки пропозицій щодо вдосконалення бюджетного процесу;

– науково-практичні рекомендації щодо підвищення ефективності управління бюджетними коштами за рахунок нарощування професійного рівня бюджетного контролю з боку громадськості: зокрема, розроблено Дорожню карту бюджетної грамотності, яка репрезентована послідовною реалізацією п'яти етапів і містить опис, завдання, перелік головних заходів (семінари, прес-конференції, круглі столи, міні-семінари, дні відкритих дверей, відкриті лекції, практичні заняття, інтернет-конференції), результат, якого планується досягти. Це створює фундамент для ефективної співпраці органів державної влади,

органів місцевого самоврядування, науково-навчальних інституцій та громадськості щодо забезпечення прозорості виконання бюджету;

набуло подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат теорії економіки та фінансового управління з метою уточнення змістового наповнення понять «е-бюджет» як системи організації державного управління, яка передбачає взаємодію органів державної влади між собою, з органами місцевого самоврядування і населенням незалежно від місця їх розташування, із застосуванням інтегрованих інформаційних технологій для підвищення ефективності формування й використання бюджетних коштів, а також забезпечення результативності бюджетного менеджменту в системі державного регулювання. Це дало можливість посилити наукову аргументацію концептуальної основи формування та розвитку інтегрованої інформаційної системи е-бюджет; «бюджетна нестабільність» як порушення у функціонуванні бюджетної системи, що зумовлені синергетичним впливом зовнішніх і внутрішніх диспропорцій на всіх її рівнях і призводять до виникнення непередбачуваних явищ, які негативно впливають на стан формування й використання бюджетних коштів. Це дало змогу виокремити проблеми, які впливають на доходи та видатки бюджету;

– обґрунтування та аргументація щодо взаємозалежності та взаємозв'язку державного регулювання та бюджетного менеджменту; бюджетного менеджменту та соціально-економічного розвитку; соціально-економічного розвитку та державного регулювання. Це дозволило виокремити види нестабільності (фінансова, соціальна, економічна, політична) і довести наявність бюджетної нестабільності;

– теоретичні уявлення щодо тлумачення сутнісних характеристик бюджетного планування, в частині виокремлення різних поглядів на його природу, мету, завдання, методи, принципи, функції, класифікаційні ознаки, що дало можливість сформулювати наукові підвалини для розробки аналітичного інструментарію оцінювання планування доходів і видатків бюджету через розрахунок показників результативності бюджетного менеджменту;

– комплексне наукове бачення бюджетного контролю, яке на відміну від наявних, враховує принципи, функції, методи, класифікаційні ознаки і конкретизацію його ролі в бюджетному механізмі як управлінської підсистеми, котра вибудовується органами державної влади та використовується з метою з'ясування законності дій учасників бюджетного процесу при складанні, розгляді, затвердженні та виконанні бюджетів для забезпечення ефективного формування, цільового та раціонального використання бюджетних коштів, що сприяло розробці стратегічних імперативів розвитку бюджетного контролю в Україні;

– науковий підхід до виокремлення ризиків бюджетного менеджменту в результаті обґрунтування впливу макроекономічних показників на його результативність, що дало можливість обґрунтувати взаємозалежність державного регулювання і бюджетного менеджменту в умовах нестабільності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені науково-методичні пропозиції та практичні рекомендації збагачують теорію і практику бюджетного менеджменту в системі державного регулювання та можуть бути застосовані у діяльності законодавчих і виконавчих органів державної влади та органів місцевого самоврядування при розробці та прийнятті управлінських рішень у бюджетній сфері. Окремі висновки та науково-практичні рекомендації автора безпосередньо використано в діяльності:

Комітету Верховної Ради України з питань бюджету при підготовці змін до Бюджетного кодексу України, розробці інших законопроектів і відповідних пропозицій підвищення результативності управління бюджетними коштами (довідка № 04-13/14-1286 (142776) від 05.07.2018 р.);

Міністерства економічного розвитку і торгівлі України при розробленні рекомендацій щодо оцінки впливу окремих макроекономічних факторів на бюджетні показники та підвищення ефективності бюджетного контролю (довідка № 371109/35876-07 від 24.01.2017 р.);

Рахункової палати України при розробці пропозицій щодо здійснення контролю в бюджетній сфері, оцінці сучасного стану державного управління в Україні в умовах нестабільності (довідка № 20-1439 від 23.06.2018 р.);

Департаменту методології з обслуговування бюджетів, бухгалтерського обліку, звітності та розвитку Казначейства Державної казначейської служби України при розробці пропозицій щодо вдосконалення управління формуванням бюджетних коштів державного бюджету України, а також підходів до поточного моніторингу доходів бюджету на всіх етапах бюджетного процесу (довідка № 16-16/424 від 01.06.2018 р.);

Департаменту економічного розвитку Чернігівської обласної державної адміністрації при розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності управління бюджетними коштами за рахунок нарощування професійного рівня бюджетного контролю з боку громадськості (довідка № 01-01/774 від 18.10.2017 р.);

Чернігівської обласної ради при розробленні рекомендацій щодо формування Стратегії розвитку Чернігівської області та м. Чернігова на 2016-2018рр. в контексті вдосконалення проактивного механізму забезпечення результативності бюджетного менеджменту (довідка № 01-05/1138 від 24.01.2018 р.);

Корсунь-Шевченківської районної ради Черкаської області при розробці пропозицій щодо методики оцінювання управління формуванням і використанням бюджетних коштів місцевих бюджетів (довідка № 127 від 27.12.2017 р.).

Теоретичні результати дисертації використані у навчальному процесі Чернігівського національного технологічного університету (довідка № 102/08-3173 від 12.02.2018 р.) при викладанні дисциплін «Фінанси» та «Державне регулювання економіки».

Крім того, результати дисертаційного дослідження було впроваджено у навчально-виховному процесі для студентів економічних спеціальностей під час викладання та підготовки методичного забезпечення дисциплін «Бюджетний менеджмент», «Бюджетна система», «Управління державними фінансами» в Національній академії статистики, обліку та аудиту (довідка № 743 від 26.07.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержано автором особисто та є його науковим доробком. Обсяг особистого внеску у працях дисертанта, опублікованих ним у співавторстві, наведено у переліку опублікованих джерел.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і результати дослідження доповідалися та обговорювалися на 24 науково-практичних конференціях, серед яких: «Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри» (Київ, 2014 р.); «Стан, проблеми та перспективи розвитку національної економіки» (Одеса, 2015 р.); «Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління і відтворення економіки» (Хмельницький, 2015 р.); «Зовнішні та внутрішні фактори впливу на економічну систему країн» (Київ, 2015 р.); «Розвиток нової економічної системи на світовому, державному та регіональному рівнях» (Львів, 2015 р.); «Проблеми економіки: нові ринки та нові напрямки розвитку» (Дніпропетровськ, 2015 р.); «Теоретичні та практичні аспекти розвитку менеджменту, обліку та аудиту» (Сімферополь, 2015 р.); «Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів» (Ужгород, 2015 р.); «Актуальні проблеми та тенденції розвитку економіки» (Сімферополь, 2015 р.); «Тенденції економічного розвитку України в умовах нестабільності» (Київ, 2015 р.); «Економіка, менеджмент та аудит: сучасні проблеми та напрями розвитку» (Львів, 2015 р.); «Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри» (Київ, 2015 р.); «Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд» (Запоріжжя, 2015 р.); «Актуальные проблемы развития финансового сектора» (Тамбов, 2015 г.); «Інноваційна інфраструктура України: стан та аналіз умов розвитку» (Одеса, 2015 р.); «Економіка, менеджмент та фінанси: аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (Київ, 2015 р.); «Актуальні питання соціально-економічного розвитку держави, регіону та підприємства» (Львів, 2015 р.); «Фактори сталого розвитку сучасної держави в умовах інноваційної економіки» (Дніпропетровськ, 2015 р.); «Актуальні проблеми сучасної науки» (Москва–Будапешт–Відень, 2015 р.); «Актуальні проблеми економіки та фінансів» (Буковель–Україна, 2016 р.); «Economy without borders: integration, innovation, cross-border cooperation» (Kaunas, 2016); «Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри» (Київ, 2016 р.); «Актуальні питання економіки, фінансів та сучасного менеджменту» (Київ, 2018 р.); «Економіка, фінанси, управління та право: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку» (Полтава, 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 62 наукових працях, до яких входять: 1 одноосібна монографія (обсягом

23,94 друк. арк.), 2 розділи у колективних монографіях (відповідно, 1,63 друк. арк.), 27 статті у наукових фахових і наукометричних виданнях (11,93 друк. арк.), 6 статей у наукових виданнях інших держав (1,62 друк. арк.), 24 публікації в інших виданнях і виданнях апробаційного характеру (5,84 друк. арк.) і 2 публікації, які додатково відображають наукові результати одержані дисертантом (52,31 друк. арк.). Загальний обсяг публікацій, який належить авторові, становить 51,84 друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 480 найменувань, і 39 додатків. Загальний обсяг роботи становить 512 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 401 сторінці. Матеріал дисертації ілюструють 52 таблиці і 58 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито новизну наукових положень і одержаних результатів, а також їх практичне значення.

У першому розділі – **«Теоретичні основи бюджетного менеджменту в системі державного регулювання»** – досліджено концептуальний підхід до розуміння бюджетного менеджменту в системі державного регулювання; проаналізовано вплив державного регулювання на бюджетний менеджмент в умовах нестабільності; висвітлено особливості здійснення бюджетного планування як елемента бюджетного менеджменту.

Доведено, що, хоча бюджетний менеджмент широко використовується у фінансовій науці, все ж концептуального підходу до його розуміння не сформовано. Критичний аналіз літературних джерел дозволив обґрунтувати, що при дослідженні бюджетного менеджменту використовуються концептуальні підходи державного управління, які не дають можливості повною мірою розкрити всі його особливості.

Запропоновано власний концептуальний підхід *«Entity-Relationship-Result» Management*, який дозволив розкрити основні тенденції в розвитку бюджетного менеджменту в системі державного регулювання, визначити його структурні елементи, поглибити сутність бюджетного менеджменту (комплекс взаємозв'язаних функцій, принципів, методів, прийомів і процедур, які використовуються уповноваженими органами і спрямовуються на розробку та реалізацію управлінських рішень при складанні, розгляді, затвердженні, виконанні бюджету держави і бюджетів її територіально-адміністративних одиниць для забезпечення результативного використання бюджетних коштів), запропонувати наукові підходи до розуміння складових, принципів і механізму бюджетного менеджменту, викласти власне бачення його методів і класифікаційних ознак. Це сприяло побудові концептуальної семантичної моделі розуміння бюджетного менеджменту в системі державного регулювання (рис. 1.). Запропонована модель відображає перелік складових бюджетного менеджменту в системі державного регулювання, їх тісний взаємозв'язок і

узгодженість та спрямована на забезпечення виконання функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

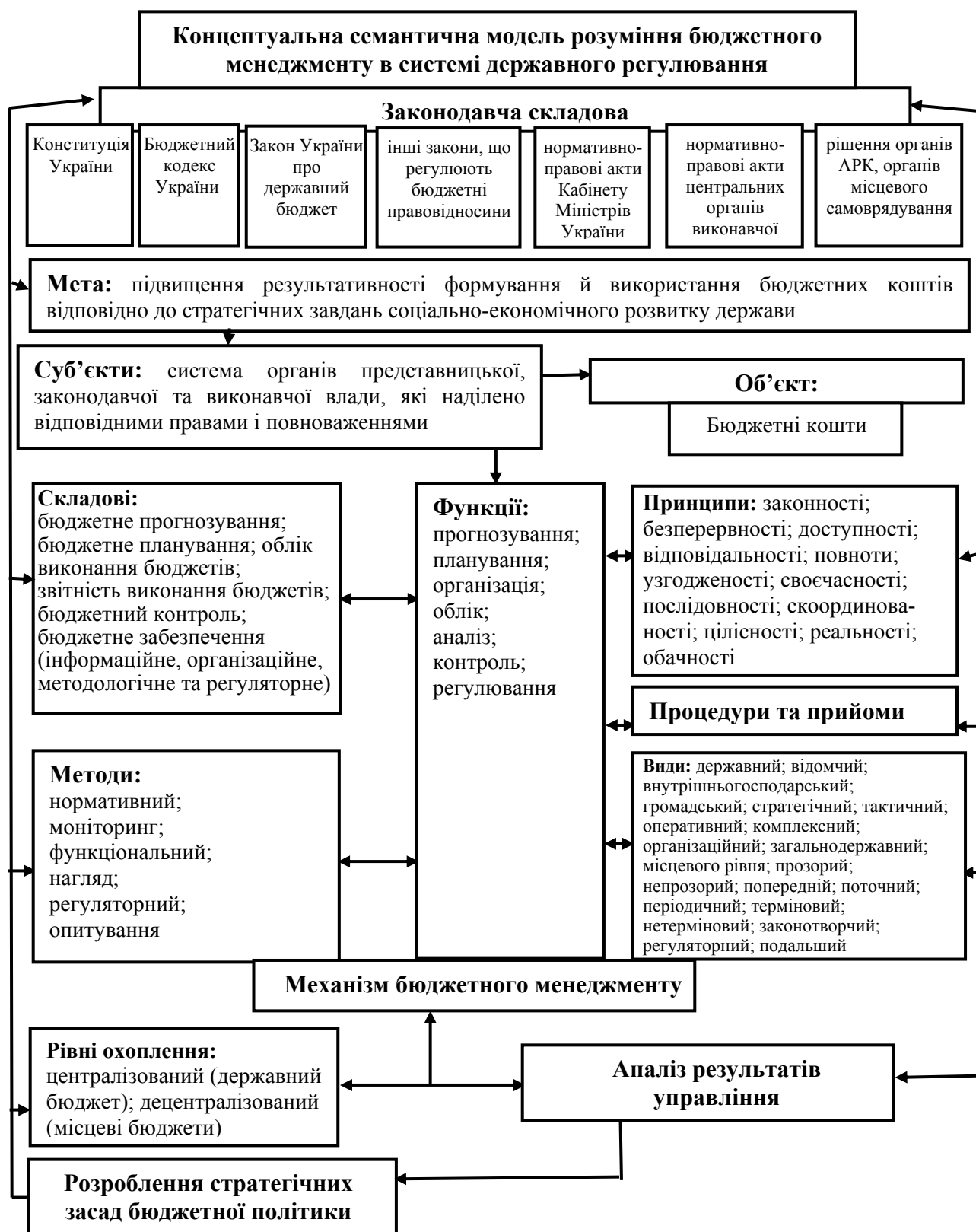

Рис. 1. Концептуальна семантична модель розуміння бюджетного менеджменту в системі державного регулювання *

* Джерело: запропоновано та побудовано автором.

У результаті проведеного дослідження автором доведено взаємовплив та взаємозалежність державного регулювання, бюджетного менеджменту і соціально-економічного розвитку країни. Визначено, що сучасне державне регулювання в умовах нестабільності не сприяє соціально-економічному розвитку держави і обмежує можливості органів державної влади та органів місцевого самоврядування в ефективному наповненні бюджетів різних рівнів необхідним обсягом коштів.

Обґрунтовано існування окрім фінансової, економічної, політичної, соціальної – бюджетну нестабільність під якою запропоновано розуміти порушення у функціонуванні бюджетної системи, що зумовлені синергетичним впливом зовнішніх і внутрішніх диспропорцій на всіх її рівнях і призводять до виникнення непередбачуваних явищ, які негативно впливають на стан формування й використання бюджетних коштів. Запропоновано систематизувати ключові проблеми, які прямо чи опосередковано впливають на стан формування й використання бюджетних коштів, у п'ять груп згідно з виокремленими видами нестабільності. До першої з таких груп віднесено проблеми бюджетної нестабільності (дефіцит бюджету; зростання державної заборгованості; недосконалість бюджетного планування). Друга група включає проблеми фінансової нестабільності (зростання кількості збанкрутілих підприємств; зниження обсягів виробництва; скорочення кількості депозитів), третя – проблеми, що виникають внаслідок економічної нестабільності (скорочення ВВП у доларовому еквіваленті; існування тіньового сектору економіки; високий рівень інфляції; наявність корупції; зниження темпів зростання ВВП). До четвертої групи входять проблеми, що виникають внаслідок політичної нестабільності, а до п'ятої – проблеми соціальної нестабільності (скорочення зайнятості населення; зубожіння більшої його частини; зростання безробіття; низький рівень реальних заробітних плат).

На основі узагальнення науково-теоретичних підходів обґрунтовано, що бюджетне планування – це діяльність органів державної влади, які, використовуючи сукупність організаційно-технічних і методичних заходів, розробляють план надходження й використання бюджетних коштів на певний період, результативність якого впливає на соціально-економічний розвиток країни. Запропоновано авторський підхід до виокремлення класифікаційних ознак бюджетного планування: за періодом охоплення, способом здійснення, ступенем дії, методами, результативністю, ступенем охоплення, поставленими завданнями, рівнем господарювання, строками. Саме застосування різних видів бюджетного планування в бюджетному процесі дає можливість виявити фактори негативного впливу зовнішнього середовища і вчасно реагувати на їх зміну.

У другому розділі – **«Методологічна складова бюджетного менеджменту в Україні»** – розроблено теоретико-методологічні положення бюджетного менеджменту в системі державного регулювання; запропоновано методичний інструментарій бюджетного прогнозування; обґрунтовано комплексне наукове бачення бюджетного контролю.

Визначено, що методологія бюджетного менеджменту в системі державного регулювання передбачає взаємозумовленість, взаємозв'язок і взаємозалежність знань і діяльності управлінських органів у сфері формування й використання бюджетних коштів шляхом застосування сукупності принципів, функцій і методів, які мають специфічне цільове призначення, пов'язане з управлінською діяльністю з досягнення певної мети, зумовленої особливостями бюджетного менеджменту. Сформовано методологічну конфігурацію реалізації бюджетного менеджменту в системі державного регулювання на основі когнітивного пізнання. Він передбачає дослідження внутрішньої будови методології бюджетного менеджменту в системі державного регулювання через визначення її мети, яка полягає у забезпеченні результативності формування й використання бюджетних коштів шляхом прийняття відповідних управлінських рішень. Виокремлений аспект передбачає також розробку функцій методології: визначення засобів здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища у бюджетній сфері; забезпечення отримання всебічної інформації про формування й використання бюджетних коштів; створення системи наукової інформації, що базувалася б на об'єктивних фактах. Дослідження внутрішньої будови методології бюджетного менеджменту обумовило визначення її принципів, зокрема: об'єктивності, реальності, результативності, компетентності, пріоритетності, комплексності, відповідальності, неупередженості, відкритості, дієвості, пропорційності, справедливості. Згідно з когнітивним аспектом, запропоновано виокремлювати методи методології бюджетного менеджменту, до яких віднесено такі – прямого рахунку, нормативний, аналітичний, нагляду, моніторингу, регуляторний, функціональний, опитування, балансовий, аналізу. Реалізація методології бюджетного менеджменту з позиції когнітивного пізнання не можлива без розробки алгоритму її дії (рис. 2.), який визначає послідовність у виконанні певних завдань для досягнення поставленої мети.

У запропонованому алгоритмі виокремлено стадії планування, виконання, оцінювання та коригування, які є логічно взаємозв'язаними і доповнюють одна одну. Це створює цілісну систему дослідження, яка дозволяє, з одного боку сформулювати та виокремити певні завдання, а з іншого – визначити шляхи їх реалізації, спрямовані на досягнення загальної мети управління в бюджетній сфері.

На підставі критичного осмислення методичних положень розвитку бюджетного прогнозування з'ясовано, що під бюджетним прогнозуванням слід розуміти діяльність органів державної влади, які на основі проведеного аналізу, обґрунтованих суджень і прогнозних розрахунків, використовуючи сукупність відповідних способів і методів, роблять припущення щодо зміни тенденцій у забезпеченні надходження й використання бюджетних коштів на перспективу.

Встановлено, що у Бюджетному кодексі України не передбачено методику розрахунку прогнозних розмірів доходів і видатків бюджету. Доведено, що на практиці органи виконавчої влади розраховують прогнозні значення бюджетних показників самостійно, на основі власних методик.

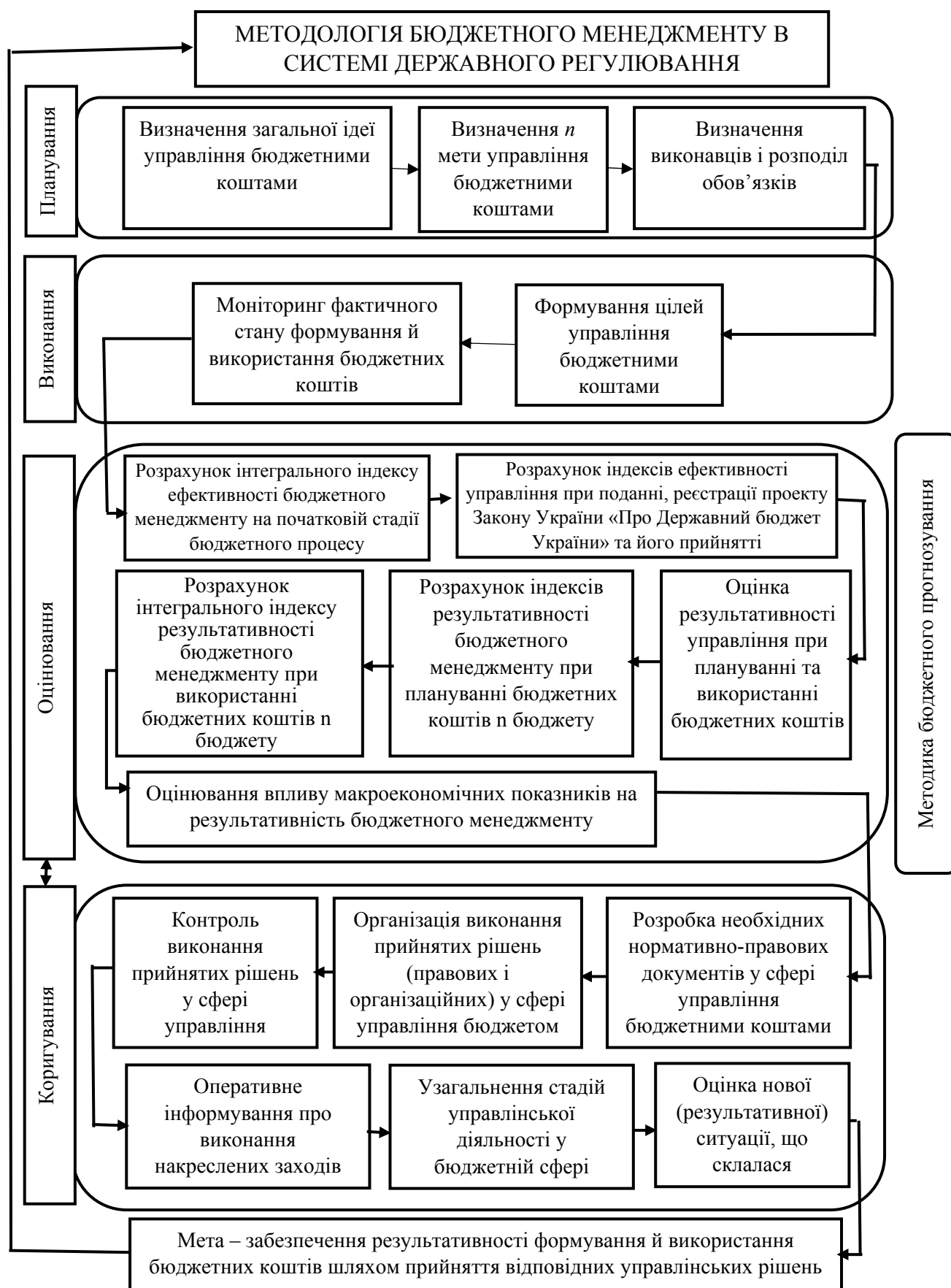

Рис. 2. Блок-схема алгоритму методології бюджетного менеджменту в системі державного регулювання *

*Джерело: запропоновано та побудовано автором.

При цьому такі методики не дають можливості визначити ефективність формування й використання бюджетних коштів, результативність бюджетного менеджменту на різних етапах бюджетного процесу і ступінь впливу макроекономічних показників на доходи й видатки бюджету. Запропоновано методичний інструментарій бюджетного прогнозування на базі метрологічного підходу, який окреслює цілеспрямований процес дослідження особливостей управління в бюджетній сфері шляхом розробки індексів експериментального характеру, які дозволяють визначити ступінь результативності бюджетного менеджменту в системі державного регулювання.

Обґрунтовано, що метрологічний підхід до розробки методичного інструментарію бюджетного прогнозування передбачає застосування органами державної влади сукупності способів і методів у відповідній послідовності для прогнозування бюджетних показників з метою підвищення результативності планування доходів бюджету та визначення перспективних напрямів використання бюджетних коштів. Згідно з цим підходом, запропоновано такі принципи методики: безперервності, багатоваріантності розрахунків, повноти, єдності, узгодженості, послідовності, реальності та обачності. Показано, що при реалізації методики необхідно застосовувати такі методи: індексний, нормативний, експертних оцінок, балансовий, програмно-цільовий, системного аналізу, оцінки еластичності, регресійного аналізу, залагоджування, кореляції сценаріїв. Доведено, що чіткої послідовності у використанні запропонованих методів не існує, оскільки кожний етап здійснення розрахунків за цією методикою характеризується своїми параметрами, що вимагають застосування того чи іншого методу прогнозування або декількох методів одночасно.

Метрологічний підхід до дослідження методичного інструментарію бюджетного прогнозування дозволив розробити її графічну візуалізацію, яка відображає аналіз об'єкта прогнозування, оцінку ефективності бюджетного менеджменту на першому етапі бюджетного процесу, визначення результативності бюджетного планування й використання доходів і видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів, оцінювання впливу макроекономічних показників на результативність бюджетного менеджменту (рис. 3.). Це дало можливість виокремити принципи розрахунку прогнозних бюджетних показників, до яких запропоновано включати такі: науковості, невизначеності, комплексності, пріоритетності, системності, адекватності, варіантності, альтернативності, цілеспрямованості, ефективності, прозорості.

Сформовано комплексне наукове бачення бюджетного контролю як управлінської підсистеми, що вибудовується органами державної влади та використовується з метою з'ясування законності дій учасників бюджетного процесу при складанні, розгляді, затвердженні та виконанні бюджетів для забезпечення ефективного формування, цільового та раціонального використання бюджетних коштів. На цій основі поглиблено класифікаційні ознаки бюджетного контролю за характером впливу; оцінкою здійснення; ступенем підпорядкованості; етапами здійснення; рівнем активності; часовою спрямованістю; сферою охоплення.

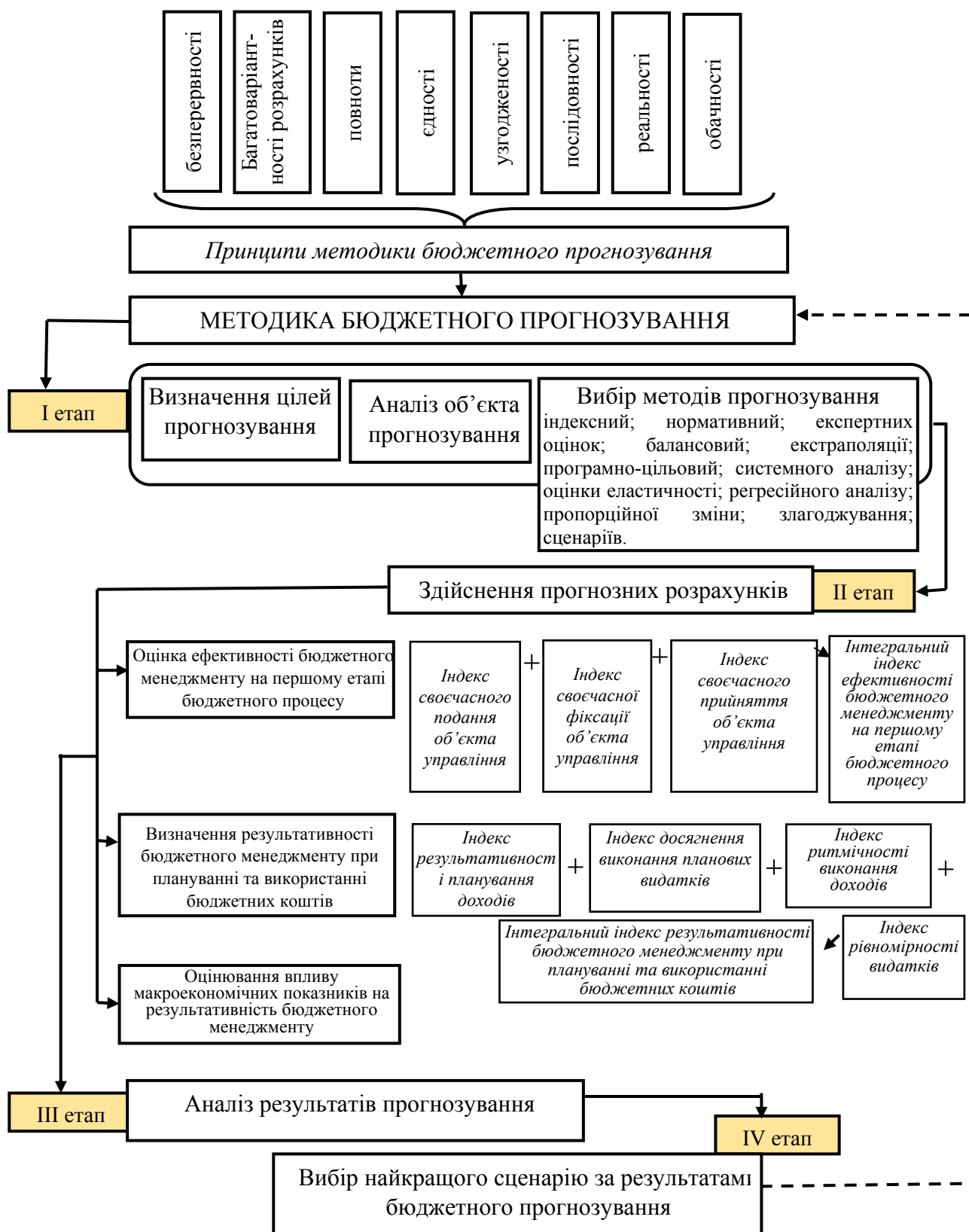

Рис. 3. Графічна візуалізація алгоритму методики бюджетного прогнозування на основі метрологічного підходу *

* Джерело: запропоновано та побудовано автором.

У третьому розділі – «Аналіз сучасного стану бюджетного менеджменту в системі державного регулювання» – досліджено тенденції в управлінні формуванням і розподілом доходів бюджету держави; розглянуто особливості управління розподілом і використанням бюджетних коштів; проаналізовано стан і проблеми бюджетного менеджменту в системі державного регулювання.

Успішне функціонування бюджетної системи можливе за умови моніторингу реального стану управління формуванням і використанням бюджетних коштів, оцінки ефективності прийняття управлінських рішень у бюджетному процесі.

З'ясовано, що державне управління бюджетними коштами – це здатність органів державної влади здійснювати управлінський вплив на їх формування й використання шляхом застосування методів, прийомів і повноважень, визначених чинним законодавством України, для забезпечення ефективного управління бюджетними коштами. Доведено, що сучасний стан економічного розвитку України характеризується нестабільністю, стагнацією, відсутністю дійового державного управління бюджетними коштами.

Досліджено світові підходи до оцінки ефективності державного управління на основі *GRICS* та Індексу бюджетної прозорості. Це дало можливість запропонувати показник ефективності бюджетного менеджменту в системі державного регулювання і виокремити рівні його ефективності (високий, порівняно високий, середній, низький, критичний). Такий підхід дозволив не тільки практично проаналізувати ефективність бюджетного менеджменту в системі державного регулювання в Україні протягом 2008-2017 рр., але й визначити її позицію серед інших держав світу за 2017 р. (рис. 4.).

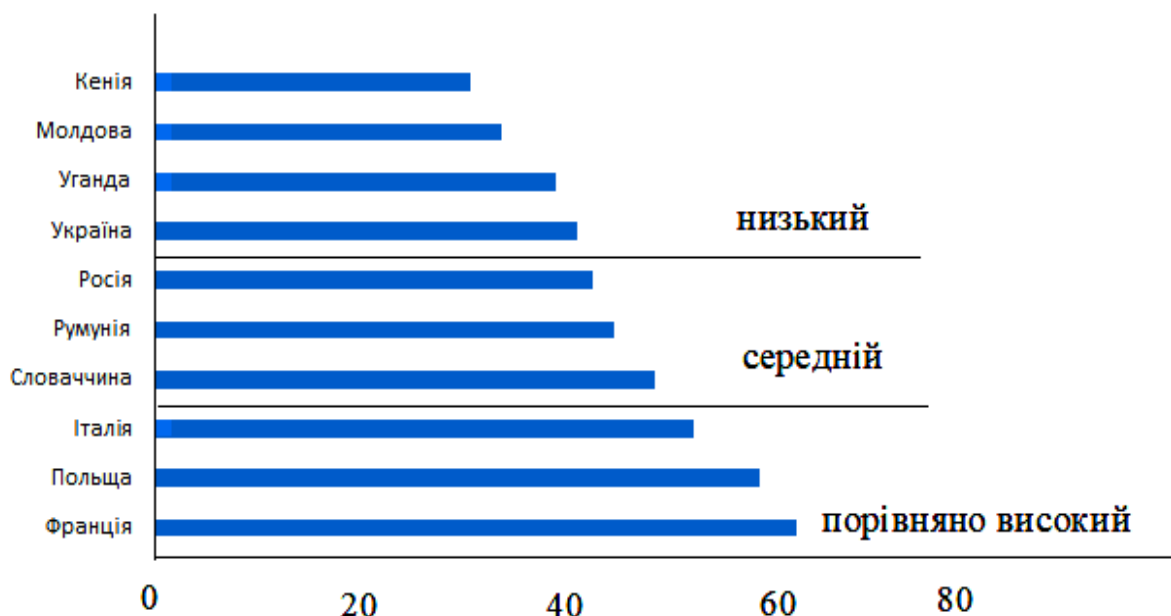

Рис. 4. Показник ефективності бюджетного менеджменту в системі державного регулювання в окремих країнах світу за 2017 р., бали *

* Джерела: запропоновано та розраховано автором на основі: *Worldwide Governance Indicators; The open budget survey 2017.*

Аргументовано, що до країн з порівняно високим рівнем ефективності бюджетного менеджменту в системі державного регулювання слід віднести Францію, Італію і Польщу, до країн з середнім рівнем ефективності – Росію, Румунію та Словаччину, а до країн з низьким рівнем ефективності – Україну, Кенію, Молдову і Уганду. Доведено, що наслідками низького рівня ефективності бюджетного менеджменту стали дефіцит кваліфікованих фахівців; диференціація заробітних плат державних службовців; інфляція; зростання державного боргу та видатків на його обслуговування; бюджетний дефіцит; корупція у бюджетній сфері; недостатня прозорість бюджету при плануванні доходів. Обґрунтовано перспективні напрями підвищення його ефективності до яких запропоновано віднести запровадження дійового бюджетного менеджменту в державному управлінні; підвищення прозорості в діяльності уряду та державних службовців; забезпечення результативності державного управління; розробка форм участі громадськості у бюджетному процесі.

У четвертому розділі – «**Забезпечення результативності бюджетного менеджменту в Україні**» – оцінено ефективність бюджетного менеджменту при складанні, розгляді та затвердженні державного бюджету і його результативність при плануванні та використанні; досліджено вплив окремих макроекономічних показників на результативність бюджетного менеджменту.

Запропоновано показники, що дозволили охарактеризувати ефективність бюджетного менеджменту при складанні, розгляді та затвердженні державного бюджету шляхом виокремлення індексів своєчасних: подання, фіксації та прийняття об'єкта управління (табл. 1.).

Таблиця 1

Результати розрахунку індексів ефективності управління при поданні, реєстрації проекту Закону України «Про Державний бюджет України» та його прийнятті *

Показники	Порогове значення	Роки									
		2004	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс своєчасного подання об'єкта управління	не більше від 1	0,98	0,99	1,33	1	0,99	0,99	1,35	1	1	1
Індекс своєчасної фіксації об'єкта управління	не більше від 1,02	0,99	1,01	1,34	1,01	1,32	1	1,35	1,39	1,01	1,01
Індекс своєчасного прийняття об'єкта управління	не більше від 1,08	0,99	1,44	1,07	1,07	1,02	1,14	1,08	1,07	1,06	1,02

* Джерело: запропоновано та розраховано автором за даними Урядового порталу. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.

З використанням запропонованих індексів ефективності управління розраховано інтегральний індекс ефективності бюджетного менеджменту на першому етапі бюджетного процесу (рис. 5.).

Аргументовано, що у 2004 р. простежувалася висока ефективність бюджетного менеджменту на першому етапі бюджетного процесу, у 2006, 2012, 2014, 2017 і 2018 рр. – відповідно, середня ефективність, а протягом 2010 і 2013 рр. ступінь його ефективності був нижчим від середнього. Інтегральний індекс ефективності бюджетного менеджменту на першому етапі бюджетного процесу знаходився у зоні критичного ступеня ефективності у 2005, 2007, 2008, 2009, 2011, 2015, і 2016 рр.

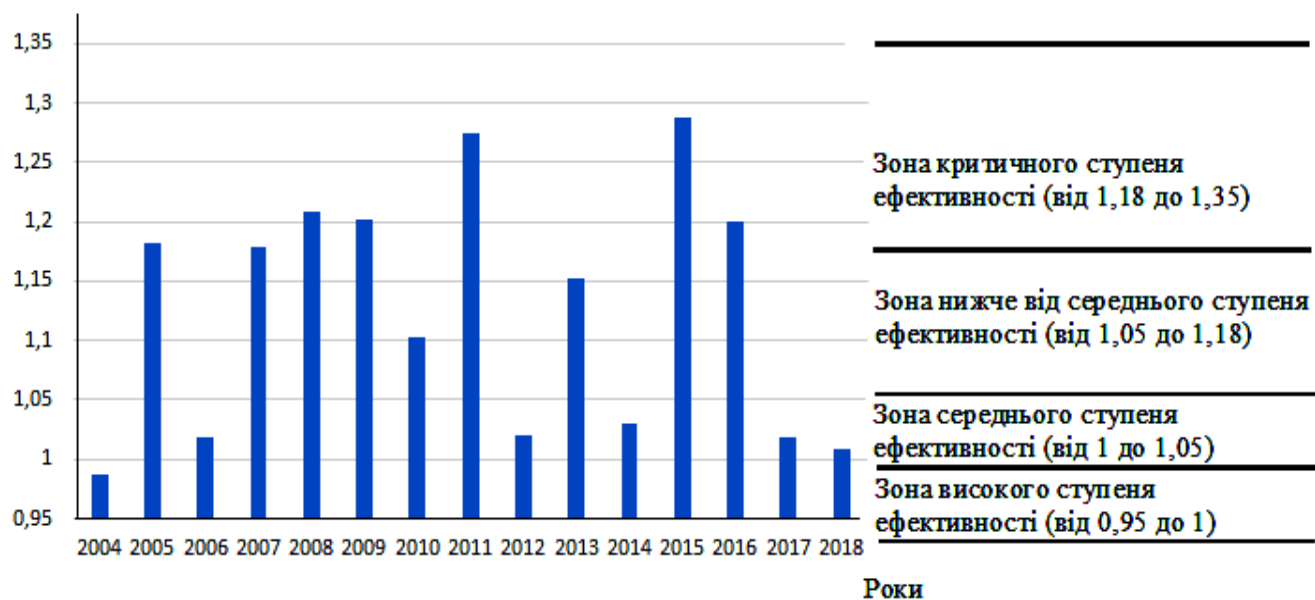

Рис. 5. Динаміка інтегрального індексу ефективності бюджетного менеджменту на першому етапі бюджетного процесу *

* Джерело: запропоновано та розраховано автором.

В основу розробки показників оцінки результативності бюджетного менеджменту при плануванні та використанні бюджетних коштів запропоновано покласти цільовий і процесний підходи (табл. 2.).

Згідно з цільовим підходом виокремлено та розраховано індекс результативності планування доходів і індекс досягнення виконання планових видатків державного та місцевих бюджетів України. В основу процесного підходу покладено індекс ритмічного виконання доходів та індекс рівномірності видатків. Запропоновані індекси дали можливість розрахувати інтегральний індекс результативності бюджетного менеджменту при плануванні та використанні бюджетних коштів (рис. 6.).

Визначено, що висока результативність бюджетного менеджменту при плануванні та використанні бюджетних коштів зведеного, державного та місцевих бюджетів України простежується у 2004, 2007, 2011, 2015 і 2017 рр. (винятком є 2012 р., в якому висока результативність бюджетного менеджменту спостерігається тільки у місцевих бюджетах). У 2009 і 2014 рр. результативність бюджетного менеджменту при плануванні та використанні бюджетних коштів є критичною.

Результати розрахунку індексів результативності бюджетного менеджменту при плануванні та використанні бюджетних коштів *

Показники	Порогові значення	Роки								
		2004	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Цільовий підхід										
Державний бюджет										
Індекс результативності планування доходів	не більше від 0,01	-0,04	0,04	-0,01	-0,06	-0,05	0,01	-0,02	-0,004	-0,04
Індекс досягнення виконання планових видатків	не більше від -0,07	-0,07	-0,07	-0,07	-0,08	-0,07	-0,05	-0,04	-0,04	-0,07
Місцеві бюджети										
Індекс результативності планування доходів	не більше від 0,01	-0,03	0,03	0,03	-0,06	-0,12	0,12	0,11	0,05	-0,03
Індекс досягнення виконання планових видатків	не більше від -0,07	-0,06	-0,04	-0,03	-0,1	-0,16	-0,06	0,2	-0,07	-0,06
Процесний підхід										
Державний бюджет										
Індекс ритмічного виконання доходів	не менше від 0,97	0,97	1,04	0,9	0,94	0,95	1,01	0,98	1,00	0,97
Індекс ступеня рівномірності видатків	не менше від 0,91	0,91	0,93	0,92	0,92	0,93	0,93	0,96	0,96	0,91
Місцеві бюджети										
Індекс ритмічного виконання доходів	не менше від 0,97	0,97	1,01	1,04	0,94	0,88	1,12	1,11	1,05	0,97
Індекс рівномірності видатків	не менше від 0,91	0,91	0,96	0,93	0,9	0,84	0,93	0,93	0,93	0,91

* Джерело: запропоновано та розраховано автором за даними Державної казначейської служби України.

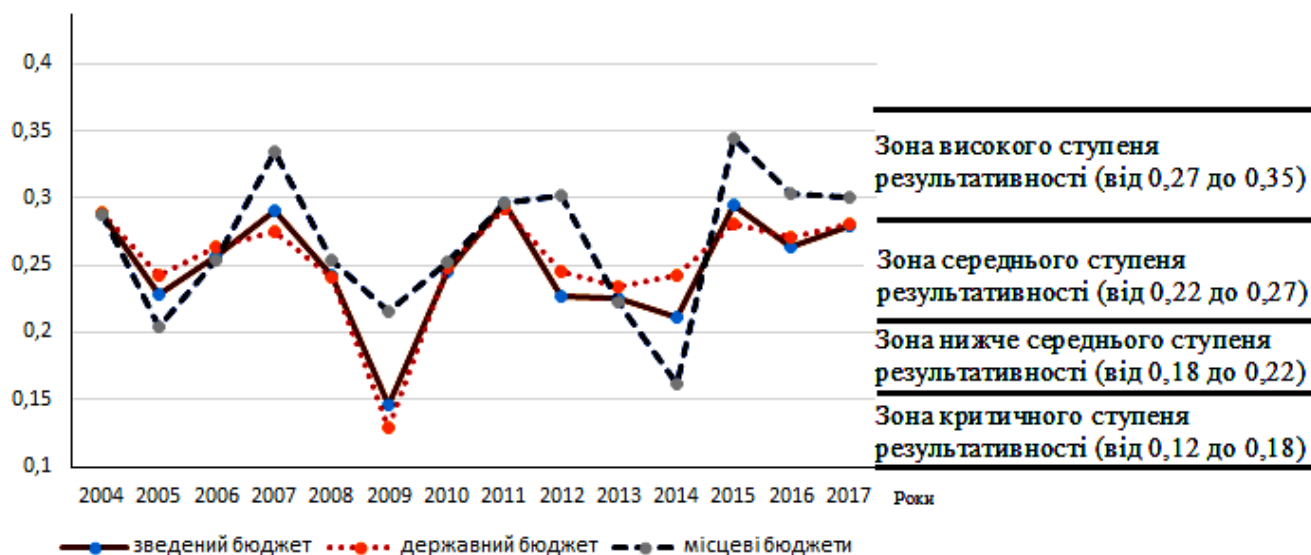

Рис. 6. Динаміка інтегрального індексу результативності бюджетного менеджменту при плануванні та використанні бюджетних коштів *

* Джерело: запропоновано та розраховано автором.

Обґрунтовано, що при впливі окремих макроекономічних показників на результативність бюджетного менеджменту виникають ризики недоотримання

запланованого рівня доходів; порушень законодавства у бюджетній сфері; недофінансування запланованого рівня видатків; неефективного розподілу бюджетних коштів; перевищення видатків над доходами бюджету; збільшення боргового навантаження; низької бюджетної прозорості; залежності податкових надходжень до державного бюджету України від рівня безробіття; залежності обсягів доходів і видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів від ВВП.

У п'ятому розділі – **«Концептуальні засади бюджетного менеджменту в системі державного регулювання»** – запропоновано перспективні напрями підвищення ефективності бюджетного контролю; розроблено проактивний механізм забезпечення результативності бюджетного менеджменту; обґрунтовано необхідність застосування інтегрованих інформаційних технологій в управлінні бюджетними коштами.

Бюджетний контроль є важливою складовою системи управління формуванням і використанням бюджетних коштів на всіх рівнях господарювання. З'ясовано, що сучасний контроль у бюджетній сфері побудовано так, що підконтрольні об'єкти та контролюючі органи входять до єдиної системи управління, але не створюють цілісності. Запропоновано науково-методичний підхід до підвищення ефективності бюджетного контролю шляхом виокремлення його початкової, планової, організаційної та завершальної стадій згідно з етапами бюджетного процесу, які передбачають використання різних видів бюджетного контролю: запланованого, попереднього, поточного, державного, спеціалізованого, громадського, внутрішнього, суцільного, централізованого, законотворчого, регуляторного, подальшого, пасивного, прогнозованого, проміжного, кінцевого, змішаного.

Аргументовано, що використання бюджетної інформації, застосування різних знань у бюджетній сфері є необхідними елементами підвищення якості бюджетного контролю. Бюджетна грамотність допомагає зрозуміти ключові бюджетні поняття та використовувати їх, з одного боку органам державної влади та органам місцевого самоврядування при прийнятті ними управлінських рішень, а з іншого – населенню при здійсненні громадського контролю в бюджетному процесі. Автором запропоновано Дорожню карту бюджетної грамотності, яка дозволяє зміцнити взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування та населення, а отже здатна стати основою для забезпечення результативного управління в бюджетній сфері в умовах обмеженості бюджетних коштів. Обґрунтовано, що Дорожня карта бюджетної грамотності передбачає співпрацю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, науково-освітніх установ і населення. Її реалізація сприятиме поглибленню знань про бюджет держави, бюджетний процес і бюджетний менеджмент тощо. Досліджено реактивний механізм бюджетного менеджменту і доведено його нерезультативність. Зазначений механізм проявляє свою активність як реакцію на відхилення, що виникли і призвели до явищ, які негативно впливають на формування й використання бюджетних коштів. Розроблено проактивний механізм бюджетного менеджменту (рис. 7.).

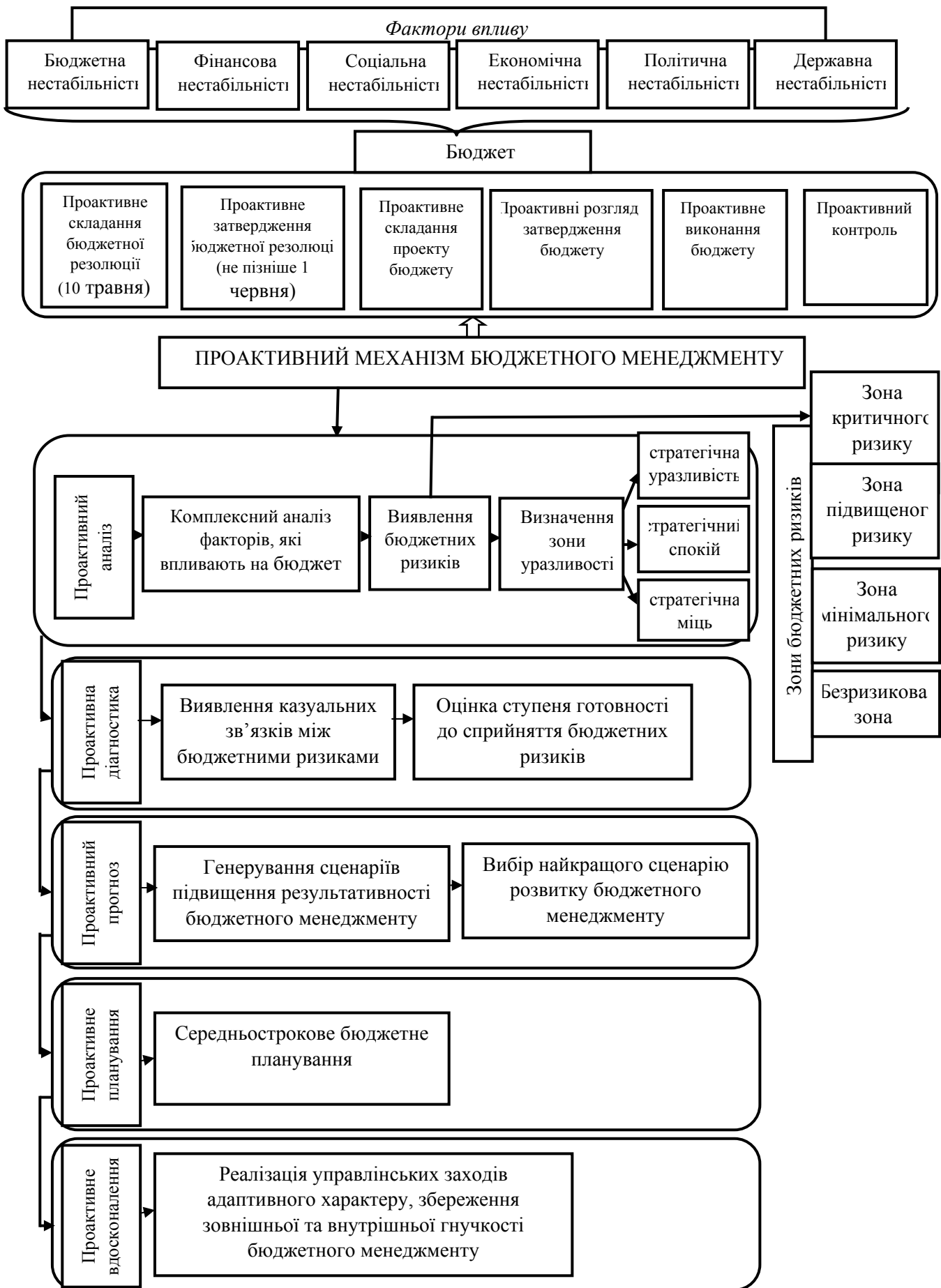

Рис. 7. Проактивний механізм бюджетного менеджменту *

* Джерело: запропоновано та побудовано автором.

Запропонований механізм передбачає своєчасне прийняття виважених рішень і вжиття заходів щодо забезпечення ефективного формування та результативного використання бюджетних коштів. Визначено, що ефективним засобом запровадження проактивного механізму бюджетного менеджменту є функціонально-вартісний аналіз, застосування якого дає можливість виявляти складові цього механізму, які не відповідають критеріям проактивності, та демонтувати їх у ході реформ. З'ясовано, що проактивний бюджет – це система формування й використання коштів державного і місцевих бюджетів через застосування проактивних інструментів, які дозволяють органам державної влади і органам місцевого самоврядування реалізувати їх функції. Проактивне управління у бюджетній сфері – це новий вид управління, який спрямований на результат і за якого суб'єкти, впливаючи на об'єкт, не тільки переводять його з одного стану в інший, але й надають можливість відразу виявляти інструменти впливу на відхилення, що виникають. Згідно з проактивним підходом, запропоновано виокремлювати не чотири, а шість етапів бюджетного процесу (проактивне складання бюджетної резолюції; проактивне затвердження бюджетної резолюції; проактивне складання проекту бюджету; проактивні розгляд і затвердження бюджету; проактивне виконання бюджету; проактивний контроль).

Доведено, що розвиток е-бюджету є основним напрямом удосконалення бюджетного менеджменту в системі державного регулювання. Визначено, що е-бюджет – це система організації державного управління, яка передбачає взаємодію органів державної влади між собою, з органами місцевого самоврядування і населенням незалежно від місця їх розташування, із застосуванням інтегрованих інформаційних технологій з метою підвищення ефективності формування й використання бюджетних коштів і забезпечення результативності бюджетного менеджменту в системі державного регулювання.

Аргументовано, що система е-бюджет покликана не тільки вдосконалювати управління бюджетними коштами, але й удосконалити бюджетний процес; реалізувати базові принципи бюджетних відносин; забезпечити прозорість бюджетного процесу; здійснити комплексний аналіз ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; сприяти своєчасному виявленню та виправленню помилок або відхилень у досягненні поставлених цілей.

Розроблено концептуальну основу створення й розвитку в Україні системи е-бюджет, яка є елементом довгострокового стратегічного планування. Її виконання включає три етапи: підготовчий (2019-2021 рр.), розробки (2022-2023 рр.) і реалізації (2023-2024 рр.). Головними структурними елементами системи е-бюджет є бюджетне планування; управління доходами; управління видатками; управління публічними закупівлями; управління державним боргом і видатками на його обслуговування; управління нефінансовими активами; управління кадровим забезпеченням; облік і звітність; бюджетний контроль. Основними підсистемами системи е-бюджет є єдиний портал бюджетної системи України (створений для підвищення прозорості та відкритості діяльності органів державної влади та органів місцевого

самоврядування та юридичних осіб, які використовували бюджетні кошти, перед громадянами); функціональні підсистеми системи е-бюджет (створені для реалізації функцій і використовуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування та юридичними особами, що використовували бюджетні кошти); сервісні підсистеми системи е-бюджет (створені для інформаційного забезпечення, з одного боку, діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших державних установ, а з іншого – громадян).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми – поглиблення теоретико-методологічних засад становлення й розвитку бюджетного менеджменту в системі державного регулювання, розробка на цій основі науково-методичних і практичних рекомендацій щодо його вдосконалення. Результати дослідження дозволили сформулювати такі висновки.

1. На основі узагальнення існуючих концептуальних підходів до розуміння бюджетного менеджменту в системі державного регулювання запропоновано концептуальний підхід «*Entity-Relationship-Result*» Management, який дозволив розкрити головні тенденції у розвитку бюджетного менеджменту в системі державного регулювання, визначити його структурні елементи, поглибити сутність бюджетного менеджменту, охарактеризувати наукові підходи до розуміння складових, принципів і механізму бюджетного менеджменту, викласти власне бачення його методів і класифікаційних ознак. На його основі розроблено концептуальну семантичну модель розуміння бюджетного менеджменту в системі державного регулювання, що відображає перелік складових бюджетного менеджменту в системі державного регулювання, їх тісний взаємозв'язок і узгодженість.

2. Доведено взаємовплив та взаємозалежність державного регулювання та бюджетного менеджменту в умовах нестабільності; бюджетного менеджменту та соціально-економічного розвитку; соціально-економічного розвитку та державного регулювання. Уточнено сутність фінансової, соціальної, економічної та політичної нестабільності в Україні та обґрунтовано існування також бюджетної нестабільності, під якою запропоновано розуміти порушення у функціонуванні бюджетної системи, що зумовлені синергетичним впливом зовнішніх і внутрішніх диспропорцій на всіх її рівнях і призводять до виникнення непередбачуваних явищ, які негативно впливають на стан формування й використання бюджетних коштів.

3. Обґрунтовано наукові підходи до уточнення змістового наповнення бюджетного планування в контексті посилення його ролі в бюджетному процесі, яка зводиться до вдосконалення діяльності органів державної влади, які, використовуючи сукупність організаційно-технічних і методичних заходів, розробляють план надходження й використання бюджетних коштів на визначений період. Результативність цього плану впливає на соціально-економічний розвиток країни. Узагальнено підходи до розуміння мети, завдань,

методів, принципів і функцій, які дали можливість запропонувати авторський підхід до виокремлення класифікаційних ознак бюджетного планування: за періодом охоплення, способом здійснення, ступенем дії, методами, результативністю, ступенем охоплення, поставленими завданнями, рівнем господарювання, строками.

4. Дослідження теоретико-методологічних положень бюджетного менеджменту в системі державного регулювання на базі його методологічної конфігурації. Що дає можливість розглядати методологію через взаємозумовленість, взаємозв'язок і взаємозалежність знань і діяльності управлінських органів у сфері формування й використання бюджетних коштів шляхом застосування сукупності принципів, функцій і методів, які мають специфічне цільове призначення, пов'язане з управлінською діяльністю з досягнення визначеної мети, зумовленої особливостями бюджетного менеджменту. Когнітивний аспект передбачає дослідження внутрішньої будови методології з виокремленням її мети, функцій, принципів, методів, алгоритму, який відображає послідовне вирішення методологічних, методичних і практичних завдань на стадіях планування, виконання, оцінювання і коригування.

5. Доведено необхідність розроблення методичного інструментарію бюджетного прогнозування. В основу дослідження покладено методологічний підхід, який передбачає використання органами державної влади сукупності способів і методів, які застосовуються у відповідній послідовності для прогнозування бюджетних показників з метою підвищення результативності планування доходів бюджету та визначення перспективних напрямів використання бюджетних коштів. На цій основі розроблено графічну візуалізацію алгоритму методики бюджетного прогнозування, яка відображає аналіз об'єкта прогнозування, оцінку ефективності бюджетного менеджменту на першому етапі бюджетного процесу, визначення результативності бюджетного планування й використання доходів і видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів, оцінювання впливу окремих макроекономічних показників на результативність бюджетного менеджменту.

6. Узагальнено методологічні засади бюджетного контролю на основі комплексного наукового бачення, яке враховує його принципи, функції, методи, класифікаційні ознаки (за характером впливу, оцінкою здійснення, ступенем підпорядкованості, етапами здійснення, рівнем активності, часовою спрямованістю, сферою охоплення); конкретизацію його ролі в бюджетному механізмі як управлінської підсистеми, яка вибудовується органами державної влади та використовується з метою з'ясування законності дій учасників бюджетного процесу при складанні, розгляді, затвердженні та виконанні бюджетів для забезпечення ефективного формування, цільового й раціонального використання бюджетних коштів. Це дозволило розробити перспективні напрями розвитку бюджетного контролю в Україні.

7. За результатами дослідження тенденцій в управлінні формуванням і використанням доходів бюджету держави визначено, що при їх формуванні виникають відносини між різними суб'єктами (державою, юридичними і

фізичними особами) з приводу формування бюджетних коштів у вигляді податків, зборів та інших обов'язкових платежів і трансфертів, необхідних для соціально-економічного розвитку суспільства. Визначено, що сьогодні не сформовано результативну систему управління формуванням бюджетних коштів, про що свідчить наявність таких проблем: відсутність досконалої законодавчої бази; необґрунтоване планування у сфері бюджету; некваліфіковані управлінські рішення; недосконалість і неефективність бюджетного контролю на етапі планування доходів бюджету, які, у свою чергу, стримують сталий соціально-економічний розвиток держави.

8. Здійснено аналіз особливостей управління розподілом і використанням бюджетних коштів, що дозволило виокремити сутнісні характеристики видатків як взаємозв'язаної сукупності окремих елементів, які характеризують економічні відносини між державою, юридичними і фізичними особами, що виникають у результаті розподілу, перерозподілу й використання бюджетних коштів, сприяючи ефективному виконанню державою своїх конституційних зобов'язань, а також забезпеченню соціально-економічного розвитку і добробуту громадян; дослідити особливості менеджменту бюджетних доходів і видатків на етапах їх планування і прогнозування, виконання бюджету за доходами та видатками (адміністрування доходів і видатків; облік і звітність про виконання дохідної та видаткової частин бюджету; складання і затвердження звіту про виконання бюджету за доходами та видатками; контроль за видатками на всіх етапах бюджетного процесу), обґрунтувати наявність порушень, пов'язаних з неефективним і незаконним використанням бюджетних коштів.

9. Аргументовано, що на сучасному етапі розвитку економічних відносин в Україні питання ефективного державного управління бюджетними коштами стоїть досить гостро. Визначено, що в Україні існують проблеми, які є наслідками неефективного державного управління бюджетними коштами: зростання державного боргу та видатків на його обслуговування; бюджетний дефіцит; корупція у бюджетній сфері; недостатня прозорість бюджету при плануванні доходів. Узагальнено світові підходи до оцінки ефективності державного управління на основі *GRICS* та Індексу бюджетної прозорості, що дозволило обґрунтувати науково-методичні положення щодо оцінки ефективності бюджетного менеджменту та на їх основі запропонувати відповідний показник з виокремленням його високого, порівняно високого, середнього, низького і критичного рівнів. Це дало можливість проаналізувати рівень ефективності бюджетного менеджменту в системі державного регулювання в Україні та визначити її позицію серед інших держав світу.

10. Здійснено структурно-динамічне оцінювання ефективності бюджетного менеджменту при складанні, розгляді та затвердженні державного бюджету шляхом розрахунку відповідних індексів і виведення інтегрального індексу ефективності. Крім того, розраховано результативність бюджетного менеджменту при плануванні та використанні бюджетних коштів. В основу таких розрахунків покладено цільовий і процесний підходи, що дозволили виокремити індекси результативності планування доходів, досягнення

планових видатків, ритмічного виконання доходів, ступеня рівномірності видатків та на їх основі розрахувати відповідний інтегральний показник.

11. Доведено, що при побудові системи управління бюджетними коштами, орієнтованої на результат, необхідно враховувати вплив макроекономічних показників на бюджетний менеджмент, який спричиняє як позитивні результати, так і негативні наслідки. Проаналізовано вплив ВВП, рівня безробіття, індексу споживчих цін на доходи й видатки зведеного, державного та місцевих бюджетів згідно з їх динамікою. Виокремлено ризики бюджетного менеджменту: недоотримання запланованих доходів; порушення законодавства в бюджетній сфері; недофінансування запланованих видатків; неефективний розподіл бюджетних коштів; перевищення видатків над доходами бюджету; збільшення боргового навантаження; несприятливі процеси в економіці, що впливають на доходи й видатки бюджету; низька бюджетна прозорість; зростання рівня безробіття що негативно впливає на податкові надходження.

12. Запропоновано науково-методичні підходи до підвищення ефективності бюджетного контролю, які передбачають виокремлення різних стадій бюджетного контролю, згідно з якими враховується можливість застосування різних видів (запланований, попередній, поточний, державний, спеціалізований, громадського, внутрішній, суцільний, централізований, законотворчий, регуляторний, подальший, пасивний, прогнозований, проміжний, кінцевий, змішаний) у бюджетному процесі та побудови Дорожньої карти бюджетної грамотності, що дозволяє розширити участь громадськості у бюджетному процесі, підвищити бюджетну прозорість і рівень професійної компетентності заінтересованих осіб. Запропонована карта відображає комплекс послідовних дій у фінансово-економічній та науково-освітній сферах і може стати науково-фінансовим проектом запровадження їх взаємодії.

13. Аргументовано, що в сучасних умовах виникла об'єктивна необхідність у формуванні концептуальної основи розвитку бюджетного менеджменту в системі державного регулювання на базі проактивного підходу, а також визначення шляхів і способів його реалізації. Підвищувати результативність бюджетного менеджменту запропоновано за рахунок проактивного обґрунтування головних теоретичних положень; розширення змістового наповнення категоріального апарату; конкретизації управлінського інструментарію; характеристики етапів бюджетного процесу та управлінських відносин; розробки механізму, основне призначення якого – підвищення результативності управління через запобігання виникненню таких відхилень у бюджетному процесі. Обґрунтовано, що ефективним засобом запровадження проактивного механізму управління бюджетним менеджментом в системі державного регулювання є функціонально-вартісний аналіз, застосування якого дає можливість виявляти складові механізму бюджетного менеджменту, які не відповідають критеріям проактивності, і демонтувати їх у ході реформ.

14. Визначено і запропоновано ввести у науковий оборот поняття «е-бюджет» (система організації державного управління, яка передбачає взаємодію органів державної влади між собою, з органами місцевого

самоврядування і населенням незалежно від місця їх розташування, з використанням інтегрованих інформаційних технологій з метою підвищення ефективності формування й використання бюджетних коштів і забезпечення результативності бюджетного менеджменту в системі державного регулювання). Розроблено концептуальну основу створення й розвитку інтегрованої інформаційної системи е-бюджет, яка визначає загальні положення, і завдання концепції, етапи її здійснення, мету, функції та принципи, структурні компоненти, показники і заплановані результати.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Мельничук Н. Ю. Бюджетний менеджмент та його державне регулювання: детермінанти і пріоритети розвитку: монографія. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2018. 412 с. (23,94 друк. арк.).

2. Melnychuk N. Identificon of budget management in the state regulation: perspectives of development. *The Economics of the XXI Century: Current State and Development Prospects*: collective monograph. London: Sciemcee Publishing, 2018. Pp. 232–248. (0,93 друк. арк.).

3. Кондіус І. С., **Мельничук Н. Ю.** Методичні підходи до вибору фінансово-економічної стратегії збалансованого розвитку регіону. *Формування фінансово-економічної системи управління в сучасних ринкових умовах*: монографія / Т. В. Клименко, Т. М. Лаптії, В. А. Нехай [та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф. В. Г. Маргасової, к.е.н. О. О. Андросенко. Київ: Кондор-видавництво, 2017. С. 28-40. (0,7 друк. арк.). *Особистий внесок автора: Визначено основні фактори впливу на вибір підходу щодо вибору фінансово-економічної стратегії розвитку Чернігівського регіону.* (0, 4 друк.арк.)

Статті у наукових фахових виданнях і виданнях, внесених до наукометричних баз даних

4. Мельничук Н. Ю. Теоретичні підходи до визначення поняття системи управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування. *Наукові праці НДФІ*: наук. зб. 2010. Вип. 2 (51). С. 104–111. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus, Google Scholar, Research Bible*; фахове видання]. (0,41 друк. арк.).

5. Мельничук Н. Ю. Щодо формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія: Економічні науки.* 2010. Вип. 4 (40). С. 274–280. [Міжнародні наукометричні бази: *РИНЦ, UlrichsWeb Global Serials Directory, Index Copernicus, Google Scholar*; фахове видання]. (0,35 друк. арк.).

6. Мельничук Н. Ю. Деякі аспекти управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. пр. 2010. Вип. 11 (114). С. 93–97 [фахове видання]. (0,29 друк. арк.).

7. Мельничук Н. Ю. Особливості формування бюджетів на місцевому рівні. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки.* 2010.

Вип. 187. С. 51–57. [Міжнародна наукометрична база: *Google Scholar*; фахове видання]. (0,41 друк. арк.).

8. Мельничук Н. Ю. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні. *Економіка Крима: научно-практичний журнал*. 2011. № 1 (34). С. 78–81. [Міжнародна наукометрична база: *Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.RU*; фахове видання]. (0,23 друк. арк.).

9. **Мельничук Н.**, Кваша Т. Підходи до оцінки рівня креативності регіонів як важливого чинника їхньої конкурентоспроможності. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2011. Вип. 1. С. 57-67. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus, Google Scholar*; фахове видання]. (0,58 друк. арк.). *Особистий вклад автора: досліджено особливості оцінки рівня креативності регіонів.* (0,2 друк. арк.).

10. Мельничук Н. Ю. Призначення контролю в бюджетній сфері. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 9-1. Ч. 2. С. 148–152. [Міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus, Google Академія*; фахове видання]. (0,29 друк. арк.).

11. Мельничук Н. Ю. Теоретичні основи управління в бюджетній сфері. *Глобальні та національні проблеми економіки: електрон. наук. вид.* 2014. Вип. 2. С. 1119–1121. [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*; фахове видання]. (0,17 друк. арк.).

12. Мельничук Н. Ю. Особливості здійснення бюджетного обліку. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр.* 2015. № 2 (45). С. 38–45. [Міжнародні наукометричні бази: *Scientific Indexing Services, Google Scholar*; фахове видання]. (0,47 друк. арк.).

13. Melnychuk N. Budget planning in financial management. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2015. Volume 1. Number 2. Pp. 95–100 [Міжнародна наукометрична база: *Index Copernicus*]. (0,35 друк. арк.).

14. Шевчук В. О., Бондарук Т. Г., **Мельничук Н. Ю.** Проблеми бюджетного контролю в системі управління державними фінансами. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр.* 2015. № 4 (47). С. 55–65. [Міжнародні наукометричні бази: *Scientific Indexing Services, Google Scholar*; фахове видання]. (0,59 друк. арк.). *Особистий вклад автора: запропоновано перспективні напрями використання бюджетного контролю в бюджетному процесі.* (0,50 друк. арк.).

15. Мельничук Н. Ю. Концептуальні засади розвитку бюджетного менеджменту в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2015. Вип. 6. Т. 20. С. 227–234. [Міжнародні наукометричні бази: *Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.RU, Index Copernicus International Journals Master List, Google Академія, Research Bible*; фахове видання]. (0,41 друк. арк.).

16. Мельничук Н. Ю. Сучасний підхід щодо класифікації контролю. *Молодий вчений*. 2015. № 6 (21). Ч. 2. С. 31–34. [Міжнародні наукометричні бази: *РИНЦ, ОАІ, CiteFactor, Google Scholar, Index Copernicus, Research Bible*; фахове видання]. (0,23 друк. арк.).

17. Мельничук Н. Ю. Роль бюджетного регулювання у формуванні та використанні коштів бюджетів. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*: зб. наук. пр. 2015. Вип. 1 (14). С. 138–146. (0,52 друк. арк.).

18. Шевчук В. О., Бондарук Т. Г., **Мельничук Н. Ю.** Механізм управління бюджетними ресурсами: проблеми та перспективи удосконалення. *Облік і фінанси*. 2016. № 3 (73). С. 166–175. [Міжнародні наукометричні бази: РИНЦ, Research Bible, Index Copernicus, Google Scholar; фахове видання]. (0,58 друк. арк.). *Особистий вклад автора: запропоновано механізм управління бюджетними коштами.* (0,50 друк. арк.).

19. Мельничук Н. Ю. Актуальні проблеми бюджетного менеджменту в сучасних умовах. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 2 (17). С. 104–110. (0,41 друк. арк.).

20. Melnychuk N. Description of the budget control types in modern conditions of public finance management. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. Volume 2. No 1. Pp. 72–76. [Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus]. (0,29 друк. арк.).

21. Melnychuk N. Budget Management Types under the Current Conditions. *Intellectual Archive*. 2016. Volume 5. Number 4. Pp. 63–72. [Міжнародні наукометричні бази: Scholar Google, Arxiv.org, WorldCat.org, Academia.edu, The National Research Council (Italy), Google.com, Library of Congress (USA), Library and Archives (Canada)]. (0,58 друк. арк.).

22. Melnychuk N. The international experience of Great Britain in financial management of public sector and its possible implementation in Ukraine. *Modern Science: scientific journal. Moderní věda*. 2016. № 1. Pp. 17–32. [Міжнародна наукометрична база: Google Scholar, Index Copernicus; РИНЦ]. (0,93 друк. арк.).

23. **Мельничук Н. Ю.**, Дубина М. В. Соціально-економічні аспекти формування доходів бюджету. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. 2017. № 27 (16). С. 158–164. [фахове видання]. (0,34 друк. арк.). *Особистий вклад автора: досліджено особливості формування бюджетних коштів.* (0,30 друк. арк.).

24. Bondaruk T., **Melnychuk N.**, Bondaruk I. Instability and its government regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. SIA Izdevniecība «Baltija Publishing» (Riga). 2018. Volume 4. No. 2. Pp. 32–39. [Міжнародні наукометричні бази: IndexCopernicus, Directory of Open Access Journals, ESCI by Web of Science]. (0,41 друк. арк.). *Особистий вклад автора: уточнено поняттєво-категоріальний апарат: «державна нестабільність», «бюджетна нестабільність», «фінансова нестабільність», «економічна нестабільність», «політична нестабільність», обгрунтовано їх роль.* (0,34 друк. арк.).

25. **Мельничук Н. Ю.**, Мельничук І. О. Видатки Зведеного бюджету України в сучасних умовах господарювання. *Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал*. 2018. Вип. 2–2 (45). С. 102–106. [Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus; фахове видання]. (0,23 друк. арк.).

Особистий вклад автора: досліджено тенденції використання бюджетних коштів. (0,11 друк. арк.).

26. Мельничук Н. Ю. Видатки державного бюджету України: сутність та особливості управління. *Управління розвитком*. 2018. № 1 (191). С. 42–49. [фахове видання]. (0,47 друк. арк.).

27. Бондарук Т. Г., Бондарук О. С., **Мельничук Н. Ю.** Державний борг України та видатки бюджету на його обслуговування. *Статистика України: щоквартальний науково-інформаційний журнал*. 2018. Вип. 1 (80). С. 30–40. [Міжнародна наукометрична база: РИНЦ; фахове видання]. (0,58 друк. арк.).
Особистий вклад автора: проведено проаналізовано динаміки видатків бюджету з обслуговування державного боргу. (0,15 друк. арк.).

28. Мельничук Н. Ю. Державне управління бюджетними коштами: проблеми та перспективи. *Бізнес Інформ*. 2018. № 6. С. 275–284 [Міжнародні наукометричні бази: Ulrichsweb Global Serials Directory, RePEc, РИНЦ, Index Copernicus, DOAJ, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, OAJI, GetInfo, BASE, InfoBase Index, OpenAire i OpenAIREplus, WorldCat, SUNCAT, COPAC, Socionet, Open Access Library, J-Gate, Google Scholar, ResearchBib; фахове видання]. (0,53 друк. арк.).

29. Мельничук Н. Ю. Методологічні засади бюджетної класифікації видатків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2018. Вип. 31. С. 95–103. [Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus; фахове видання]. (0,47 друк. арк.).

30. **Мельничук Н. Ю.**, Колупаєв Ю. Б., Яковенко М. А. Перспективи управління формуванням бюджетних коштів в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2018. Вип. 1. С. 42–56 [фахове видання]. (0,81 друк. арк.).
Особистий вклад автора: запропоновано шляхи удосконалення управління доходами державного бюджету (0,51 друк. арк.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

31. Melnychuk N. The necessity of state financial regulation in economy: its essence and components. *Perspective directions of scientific researches: collection of scientific articles*. Agenda Publishing House (Coventry, United Kingdom). 2016. Pp. 182–186. [Міжнародна наукометрична база: РИНЦ]. (0,29 друк. арк.).

32. Melnychuk N. Decentralization as a method of realization budget policy for organs of local government. *Science and practice: collection of scientific articles*. Thotpe-Bowker (Melbourne, Australia). 2016. Pp. 200–204. [Міжнародна наукометрична база: РИНЦ]. (0,29 друк. арк.).

33. Melnychuk N. Modern tendencies of national budget financial resources formation. *Geopolitical processes in the world today: collection of scientific articles*. «East West» Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH (Vienna, Austria). 2016. Pp. 35–40. [Міжнародна наукометрична база: РИНЦ]. (0,35 друк. арк.).

34. Melnychuk N. Scientific postulates of budgetary resources as a part of state finances. *Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen*

Wissenschaft: collection of scientific articles. Verlag SWG imex GmbH, (Nürnberg, Deutschland). 2016. Ss. 141–144. [Міжнародна наукометрична база: РИНЦ]. (0,23 друк. арк.).

35. Bondaruk T., **Melnychuk N.** Theoretical aspects of budget management. *Eurasian Academic Research Journal: Multilanguage science journal*. Eurasian Social Sciences Association (Yerevan). 2017. № 3 (09). Pp. 18–22. (0,23 друк. арк.).
Особистий вклад автора: досліджено теоретичні аспекти розвитку бюджетного менеджменту. (0,20 друк. арк.).

36. Melnychuk N. Management execution of revenue budget. *Topical questions of contemporary science: collection of scientific articles*. Aspect Publishing (Tauton, MA, United States of America). 2017. Pp. 301–304. [Міжнародна наукометрична база: РИНЦ]. (0,23 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру

37. Мельничук Н. Ю. Проблеми системи управління фінансовими ресурсами в умовах децентралізації. *Стратегія розвитку України: Економічний та гуманітарний виміри*: матеріали І науково-практичної конференції (Київ, 16 жовтня 2014 р.). Київ: Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2014. С. 29–30. (0,12 друк. арк.).

38. Мельничук Н. Ю. Засади джерел формування бюджетних коштів. *Стан, проблеми та перспективи розвитку національної економіки*: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 23–24 січня 2015 р.). Одеса: ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2015. С. 70–73. (0,23 друк. арк.).

39. Мельничук Н. Ю. Зарубіжний та вітчизняний досвід системи управління фінансами. *Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління і відтворення економіки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 30–31 січня 2015 р.). Хмельницький: Університет економіки і підприємництва. Міжнародний інноваційний кластер «Конкурентоспроможність», 2015. Ч. 2. С. 116–119. (0,23 друк. арк.).

40. Мельничук Н. Ю. Окремі теоретичні положення управління фінансами. *Зовнішні та внутрішні фактори впливу на економічну систему країн*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30–31 січня 2015 р.). Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. Ч. 2. С. 52–54. (0,17 друк. арк.).

41. Мельничук Н. Ю. Моделі управління фінансами на місцевому рівні. *Розвиток нової економічної системи на світовому, державному та регіональному рівнях*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 30–31 січня 2015 р.). Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2015. Ч. 2. С. 88–90. (0,17 друк. арк.).

42. Мельничук Н. Ю. Характеристика державного внутрішнього фінансового контролю. *Проблеми економіки: нові ринки та нові напрямки розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

(Дніпропетровськ, 6–7 лютого 2015 р.). Дніпропетровськ: Наукова економічна організація «Перспектива», 2015. Ч. 3. С. 101–104. (0,23 друк. арк.).

43. Мельничук Н. Ю. Роль бюджетного обліку в управлінні фінансами. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку менеджменту, обліку та аудиту*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Сімферополь, 6-7 березня 2015 р.). Сімферополь: НО «ECONOMICS», 2015. С. 87–91. (0,29 друк. арк.).

44. Мельничук Н. Ю. Управлінський контроль та його етапи. *Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів*: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 8 травня 2015 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. Ч. 3. С. 52–55. (0,23 друк. арк.).

45. Мельничук Н. Ю. Історичні аспекти зародження та розвитку контролю в управлінській системі. *Актуальні проблеми та тенденції розвитку економіки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Сімферополь, 8 травня 2015 р.). Сімферополь: НО «ECONOMICS», 2015. С. 94–98. (0,29 друк. арк.).

46. Мельничук Н. Ю. Контроль як необхідна складова системи управління. *Тенденції економічного розвитку України в умовах нестабільності*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 29-30 травня 2015 р.). Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. Ч. 2. С. 37–40. (0,23 друк. арк.).

47. Мельничук Н. Ю. Принципи контролю в управлінні фінансами. *Економіка, менеджмент та аудит: сучасні проблеми та напрями розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 29–30 травня 2015 р.). Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2015. Ч. 2. С. 56–59. (0,23 друк. арк.).

48. Мельничук Н. Ю. Принципи організації бюджетного обліку. *Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 16 жовтня 2015 р.). Київ: Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2015. С. 132–135. (0,23 друк. арк.).

49. Мельничук Н. Ю. Особливості бюджетного планування на місцевому рівні. *Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд*: збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 13-14 листопада 2015 р.). Запоріжжя: Східноукраїнський інститут економіки та управління, 2015. С. 106–108. (0,17 друк. арк.).

50. Мельничук Н. Ю. Некоторые аспекты управления финансами в бюджетной сфере Японии. *Актуальные проблемы развития финансового сектора*: материалы Международной научно-практической заочной конференции (Тамбов, 18 ноября 2015 г.). Тамбов: ФГБОУ ВПО «Тамбовский государственный университет имени Г. р. Державина», 2015. С. 110–117. (0,47 друк. арк.).

51. Мельничук Н. Ю. Необхідність планування в управлінні державними фінансами. *Інноваційна інфраструктура України: стан та аналіз умов*

розвитку: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 20–21 листопада 2015 р.). Одеса: ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2015. С. 108–111. (0,23 друк. арк.).

52. Мельничук Н. Ю. Управління бюджетним процесом в Україні. *Економіка, менеджмент та фінанси: аналіз тенденцій та перспектив розвитку*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27–28 листопада 2015 р.). Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. Ч. 3. С. 58–61. (0,23 друк. арк.).

53. Мельничук Н. Ю. Бюджет як об'єкт управління. *Актуальні питання соціально-економічного розвитку держави, регіону та підприємства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 27-28 листопада 2015 р.). Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2015. Ч. 2. С. 75–79. (0,29 друк. арк.).

54. Мельничук Н. Ю. Організація бюджетного процесу на місцевому рівні. *Фактори сталого розвитку сучасної держави в умовах інноваційної економіки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 4–5 грудня 2015 р.). Дніпропетровськ: Наукова економічна організація «Перспектива», 2015. Ч. 2. С. 120–124. (0,29 друк. арк.).

55. Мельничук Н. Ю. Тенденції управління фінансами Франції. *Актуальні проблеми сучасної науки*: збірник тез наукових робіт IV Міжнародної науково-практичної конференції (Москва–Будапешт–Відень, 29 грудня 2015 р.). Москва–Будапешт–Відень: Международный научный центр, 2015. С. 60–66. (0,41 друк. арк.).

56. Мельничук Н. Ю. Особливості управління бюджетним процесом США. *Актуальні проблеми економіки та фінансів*: збірник тез наукових робіт V Міжнародної науково-практичної конференції (Буковель–Україна, 21-24 березня 2016 р.). Буковель–Україна: Міжнародний науковий журнал, Фінансово-економічна наукова рада, 2016. С. 91–94. (0,23 друк. арк.).

57. Мельничук Н. Ю. Суть механізму державного управління в сфері фінансів. *Economy without borders: integration, innovation, cross-border cooperation: International Scientific Conference* (Kaunas, August 26th, 2016). Kaunas: Vytautas Magnus University, 2016. Pp. 207–212. (0,35 друк. арк.).

58. Мельничук Н. Ю. Засади державного регулювання на місцевому рівні. *Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 17 жовтня 2016 р.). Київ: Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2016. С. 181–184. (0,23 друк. арк.).

59. Мельничук Н. Ю. Сучасний стан державного управління бюджетними коштами в Україні. *Актуальні питання економіки, фінансів та сучасного менеджменту*: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 16 червня 2018 р.). Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2018. С. 95–97. (0,17 друк. арк.).

60. Мельничук Н. Ю. Дослідницький підхід до класифікації видатків бюджету. *Економіка, фінанси, управління та право: теоретичні підходи та*

практичні аспекти розвитку: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 23 липня 2018 р.): у 2 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2018. Ч. 2. С. 16–17. (0,12 друк. арк.).

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

61. Бондарук Т. Г., Момотюк Л. Є., Мельничук Н. Ю. Бюджетний менеджмент: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2016. 890 с. (51,73 друк. арк.). *Особистий вклад автора: розділ 1 пункт 1.3. (1,05 друк. арк.); розділ 4 пункт 4.1. (1,57 друк. арк.); розділ 7. (5,29 друк. арк.).*

62. Мельничук Н. Ю. Статистичний аналіз особливостей формування та використання місцевих бюджетів в Україні. *Прикладна статистика: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр.* 2015. Вип. 16. С. 91–100. (0,58 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Мельничук Н. Ю. Бюджетний менеджмент в системі державного регулювання: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Чернігівський національний технологічний університет МОН України, Чернігів. – 2018.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічних засад становлення й розвитку бюджетного менеджменту в системі державного регулювання та розробці науково-методичних і практичних рекомендацій щодо його вдосконалення. Запропоновано концептуальний підхід «*Entity-Relationship-Result*» Management на основі якого розроблено концептуальну семантичну модель розуміння бюджетного менеджменту в системі державного регулювання. Обґрунтовано взаємовплив і взаємозалежність державного регулювання та бюджетного менеджменту в умовах нестабільності; бюджетного менеджменту та соціально-економічного розвитку; соціально-економічного розвитку та державного регулювання, що дало можливість виокремити види нестабільності та обґрунтувати наявність бюджетної нестабільності.

Набули подальшого розвитку підходи до уточнення змістового наповнення бюджетного планування, що дозволило сформувати аналітичний інструментарій оцінювання планування доходів і видатків бюджету шляхом розрахунку показників результативності бюджетного менеджменту. Сформовано методологічну конфігурацію реалізації бюджетного менеджменту, яка відображає цілісну методологію дослідження бюджетного менеджменту в системі державного регулювання. Удосконалено методичний інструментарій бюджетного прогнозування на основі метрологічного підходу, що дозволяє сформувати інформаційний базис для розробки обґрунтованих пропозицій щодо підвищення результативності планування бюджетних доходів, визначення

перспективних напрямів їх використання та своєчасного корегування бюджетної політики.

Обґрунтовано науковий підхід до виокремлення ризиків бюджетного менеджменту в результаті доведення впливу макроекономічних показників на його результативність. Запропоновано науково-методичний підхід до підвищення ефективності бюджетного контролю за рахунок виокремлення його стадій (початкової, планової, організаційної, завершальної) згідно з етапами бюджетного процесу, які враховують можливість застосування різних видів бюджетного контролю. Розроблено науково-методичний підхід до оцінки ефективності бюджетного менеджменту, що дозволяє оцінити ефективність бюджетного менеджменту в Україні порівняно з іншими державами. Обґрунтовано практичні рекомендації щодо підвищення реальної участі громадськості в обговоренні управлінських рішень у бюджетному процесі, які, на відміну від існуючих, передбачають розробку Дорожньої карти бюджетної грамотності. Запропоновано комплексне наукове бачення бюджетного контролю, яке сприяло розробці перспективних напрямів розвитку бюджетного контролю в Україні. Розроблено проактивний механізм бюджетного менеджменту. Запропоновано концептуальну основу створення й розвитку інтегрованої інформаційної системи е-бюджет в Україні.

Ключові слова: бюджетний менеджмент, бюджетні відносини, державне управління, доходи бюджету, видатки бюджету, методологія бюджетного менеджменту, бюджетне прогнозування, бюджетне планування, бюджетний контроль.

АННОТАЦИЯ

Мельничук Н. Ю. Бюджетный менеджмент в системе государственного регулирования: теория, методология, практика. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Черниговский национальный технологический университет МОН Украины, Чернигов. – 2018.

Диссертация посвящена теоретико-методологическим основам становления и развития бюджетного менеджмента в системе государственного регулирования и разработке научно-методических и практических рекомендаций по его совершенствованию.

Предложен концептуальный подход *«Entity-Relationship-Result» Management*, на базе которого разработана концептуальная семантическую модель понимания бюджетного менеджмента в системе государственного регулирования, что будет способствовать повышению роли бюджетного менеджмента при разработке стратегических основ бюджетной политики и обеспечении выполнения функций органов государственной власти и органов местного самоуправления.

Обоснованы взаимовлияние и взаимозависимость государственного регулирования и бюджетного менеджмента в условиях нестабильности; бюджетного менеджмента и социально-экономического развития; социально-

экономического развития и государственного регулирования, что дало возможность выделить виды нестабильности (финансовую, социальную, экономическую, политическую) и обосновать наличие бюджетной нестабильности. Получили дальнейшее развитие подходы к уточнению смыслового наполнения бюджетного планирования, что позволило сформировать аналитический инструментарий оценки планирования доходов и расходов бюджета путем расчета показателей результативности бюджетного менеджмента.

Обосновано методологический инструментарий изучения бюджетного менеджмента, отражающие целостную методологию исследования бюджетного менеджмента в системе государственного регулирования в когнитивном аспекте. Это дает возможность улучшить методический и инструментальный аппараты бюджетного менеджмента с позиций его государственного регулирования. Обоснован научный подход к выделению рисков бюджетного менеджмента в результате доказательства влияния макроэкономических показателей на его результативность, что позволило подтвердить взаимозависимость государственного регулирования и бюджетного менеджмента в условиях нестабильности.

Предложен научно-методический подход к повышению эффективности бюджетного контроля за счет выделения его стадий (начальной, плановой, организационной, завершающей) согласно этапам бюджетного процесса, которые учитывают возможность применения разных видов бюджетного контроля, что стало основой для разработки предложений по совершенствованию бюджетного процесса. Разработан научно-методический подход к оценке эффективности бюджетного менеджмента, что позволяет оценить эффективность бюджетного менеджмента в Украине по сравнению с другими государствами. Обоснованы практические рекомендации по расширению реального участия общественности в обсуждении управленческих решений в бюджетном процессе, которые в отличие от существующих, предусматривают разработку Дорожной карты бюджетной грамотности, включающей пять этапов. При их реализации происходит взаимодействие участников соответствующих мероприятий, это создает возможности для взаимообусловленного сотрудничества органов государственной власти, органов местного самоуправления и научно-учебных учреждений в вопросах бюджетного менеджмента. Предложено комплексное научное видение бюджетного контроля, которое способствовало разработке перспективных направлений развития бюджетного контроля в Украине.

Сформирована концептуальная основа развития бюджетного менеджмента в системе государственного регулирования на базе проактивного подхода, который включает проактивное обоснование главных теоретических положений, расширение смыслового наполнения категориального аппарата, конкретизацию управленческого инструментария, разработку соответствующего механизма, характеристику этапов бюджетного процесса и управленческих отношений, что позволило разработать предложения по

применению интегрированных информационных технологий в бюджетном процессе.

Обосновано, что под э-бюджетом необходимо понимать систему организации государственного управления, предусматривающую взаимодействие органов государственной власти между собой, с органами местного самоуправления и населением независимо от места их расположения, с применением интегрированных информационных технологий с целью повышения эффективности формирования и использования бюджетных средств и обеспечения результативности бюджетного менеджмента в системе государственного регулирования. Это позволило предложить концептуальную основу создания и развития в Украине интегрированной информационной системы е-бюджет. Предложено концептуальную основу создания и развития интегрированной информационной системы э-бюджет.

Ключевые слова: бюджетный менеджмент, бюджетные отношения, государственное управление, доходы бюджета, расходы бюджета, методология бюджетного менеджмента, бюджетное прогнозирование, бюджетное планирование, бюджетный контроль.

ABSTRACT

Melnychuk N. Yu. Budget management in the state regulation system: theory, methodology, practice. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Economics in specialty 08.00.08 – Money, finance and credit. – Chernihiv National University of Technology Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernihiv. – 2018.

The thesis is devoted to substantiation of theoretical and methodological principles on formation and development of budget management in the state regulation system and development of scientific-methodological and practical recommendations for its improvement. Conceptual approach «*Entity-Relationship-Result*» Management is proposed, based on which, the conceptual semantic model of budget management understanding in the state regulation system is produced. Mutual influence and interdependence of state regulation and budget management in conditions of instability; budget management and socio-economic development; socio-economic development and state regulation are grounded, which made it possible to isolate instability and justify the existence of budgetary instability.

Approaches to refine the content on budget planning are further developed, which made it possible to form analytical instruments for evaluating the planning of budget revenues and expenditures by calculating the indicators of budget management performance. The methodological configuration of the budget management implementation, which reflects the holistic methodology of the budgetary management study in the state regulation system, is formed. Methodical instruments for budget forecasting based of the metrological approach, which allows us to form an information basis for the development of substantiated proposals to increase the effectiveness of budget revenue planning, define perspective directions of their use and timely correct budget policy, are improved.

The scientific approach to distinguishing risks of budgetary management as a result of the influence of macroeconomic indicators on its effectiveness is substantiated. Scientific-methodical approach to increase the efficiency of budget control by the selection of its stages (initial, planning, organizational, final) according to the stages of budget process, which take into account the possibility of applying different types of budget control, is proposed. The scientific-methodical approach to the estimation of the budget management efficiency, which makes it possible to assess the effectiveness of budget management in Ukraine in comparison with other states, is developed. Practical recommendations for raising real public participation in the discussion of administrative decisions in the budget process, which, in contrast to the existing, provide for the development of a Roadmap for budget literacy, are substantiated. The comprehensive scientific vision of budget control, which contributed to the development of promising directions for the development of fiscal control in Ukraine, is proposed. The proactive mechanism of budget management is developed. The conceptual basis for creation and development of the integrated e-budget information system in Ukraine is proposed.

Key words: budget management, budgetary relations, public administration, budget revenues, budget expenditures, methodology of budget management, budget forecasting, budget planning, budget control.